

**Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького
Кафедра філософії та педагогіки**

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**Методичні розробки
тем практичних занять
для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти
ОПП «Освітні, педагогічні науки»**

Львів – 2022

Методологія та організація наукових досліджень : метод. розроб. тем практ. занять / уклад. С. Черепанова, О. Смолінська. Львів, 2022. 44 с.

Рецензенти:

Мачинська Н.І. – професор кафедри філософії та педагогіки ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького;

Бартусяк П.М. – ст. викладач кафедри філософії та педагогіки ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького.

Методична розробка розглянута та схвалена на засіданні кафедри філософії та педагогіки протокол № 12 від «15» червня 2022 року

Погоджено навчально-методичною комісією спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»

(назва спеціальності)

протокол № 6 від 16 червня 2022 р.

Схвалено рішенням навчально-методичної ради факультету громадського розвитку та здоров'я

(назва факультету)

протокол № 10 від 22 червня 2022 р.

Тема 1

Вступні зауваги. Основні концепції розвитку науки

1. Університет як осередок науки-освіти-культури.
2. Законодавчі основи науково-педагогічної діяльності.
3. Організаційні питання пізнання та наукових-педагогічних пошуків.
Дослідницько-аналітична компетентність педагога.

Рекомендована література

1. Андрущенко В. П. Основні характеристики європейської університетської освіти та можливості їх реалізації в системі освіти України. Філософія і методологія розвитку вищої освіти в контексті євроінтеграційних процесів. К. : Педагогічна думка, 2011. С. 6 – 20.
2. Закон України про “Про вищу освіту” : чинне законодавство : (ОФЦ. ТЕКСТ). К.: ПАЛИВОДА А.В., 2014. 100 с.
3. Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” (1999).
4. Закон України “Про інтелектуальну власність та суміжні права” (1994).
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5-ти т. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи для сина. К., 1977. С. 648–652 (*Лист 21*).
6. Черепанова С. Лінгвістичний поворот у гуманітарних науках і культуротворча діяльність педагога. Філософія освіти і педагогіка: цінності культури. Комунікативний етикет: Україна. Великобританія, Німеччина, Франція. Іспанія: навч. посіб. /За ред. Черепанової С. О. Л., 2007. С. 7–40.

Реферування наукових джерел

Андрущенко В. П. Основні характеристики європейської університетської освіти та можливості їх реалізації в системі освіти України. Філософія і методологія розвитку вищої освіти в контексті євроінтеграційних процесів. К. : Педагогічна думка, 2011. С. 6 – 20.

Методичні поради. Матеріали для ознайомлення

Розглядаючи перше питання, студентам потрібно зазначити:

- основні історичні дати становлення Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького;
- взаємозв'язок науки-освіти-культури, сутність та функції університету;
- основні наукові школи Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького;
- напрями наукової діяльності кафедри філософії та педагогіки – звернутись на сайт кафедри; записати наукові теми кафедри;
- особистісну участь у наукових семінарах, конференціях кафедри (назви семінарів, конференцій, дата, тези...).

Перший класичний університет було відкрито 1088 року в італійському місті Болонья. На фронтоні Болонського університету вміщено красномовний напис: “**Немає університету без науки**”.

Вперше на українських землях титул “університету” офіційно було надано єзуїтській колегії у Львові.

20 січня 1661 року. Польський король Ян II Казимир підписав диплом, який надавав єзуїтській колегії у Львові “гідність академії і титул університету” з правом викладання всіх тодішніх класично-університетських дисциплін, присудження вчених ступенів бакалавра, ліценціата, магістра і доктора. Університет тоді містив два факультети – філософський та богословський.

1773 рік. Після розпуску ордену єзуїтів – закрито Львівський університет. Його відродження відбулося після входження Галичини до складу Австрійської імперії.

1784 рік. Наказом австрійського імператора Йосифа II було знову відкрито Львівський університет, у якому створено чотири факультети: філософський, юридичний, медичний і теологічний.

Із цього часу Львівський університет не припиняв свого існування й дотепер *вважається першим класичним університетом*, який виник на українських теренах. На медичному факультеті функціювала кафедра ветеринарії. Про історію розвитку нашого університету в окремішньому статусі закладу освіти прочитайте за покликанням: <https://lvet.edu.ua/index.php/universitytet/istoriia.html>

Згідно із Законом України «Про вищу освіту», «університет - багатогалузевий (класичний, технічний) або галузевий (профільний, технологічний, педагогічний, фізичного виховання і спорту, гуманітарний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) заклад вищої освіти, що провадить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти (у тому числі доктора філософії), проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність»

Університет об’єднує три види суспільно значущі соціальні інституції, якими є: **наука – освіта – культура**.

Сутність університету: проведення освітнього процесу на базі фундаментальних наукових досліджень.

Функції університету: виробництво, накопичення, збереження, передавання, поширення знань.

Тобто: університет є осередком наукової-освітньої-культурної діяльності.

Основні наукові школи

Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

Наукова робота – невід’ємна складова діяльності Університету.

Основу наукового потенціалу Університету складають **відомі в Україні і світі наукові школи:**

1. Львівська школа біохімії тварин Степана Гжицького.
2. Наукова школа фізіології тварин.
3. Наукова школа ветеринарних акушерів.
4. Фізіолого-біохімічна оцінка впливу різних токсикантів на організм тварин, птиці та риби і розробка лікарських засобів для їх знешкодження.

Сьогодні в Університеті наукові дослідження визначають:

Аграрні науки та ветеринарія

1. Акушерства, гінекології та біотехнології відтворення тварин ім.Г.В.Зверевої 2. Безпеки виробництва та механізації технологічних процесів у тваринництві 3. Біологічної та загальної хімії 4. Ветеринарно-санітарного інспектування 5. Внутрішніх хвороб тварин та клінічної діагностика 6. Водних біоресурсів та аквакультури 7. Генетики та розведення 8. Гігієни, санітарії та загальної ветеринарної профілактики 9. Годівлі тварин та технології кормів 10. Епізоотології 11. Загальнотехнічних дисциплін 12. Мікробіології та вірусології 13. Нормальної та патологічної морфології і судової ветеринарії 14. Нормальної та патологічної фізіології ім. С.В. Стояновського 15. Паразитології та іхтіопатології 16. Технології виробництва і переробки продукції дрібних тварин 17. Технології виробництва та переробки продукції тваринництва 18. Фармакології та токсикології 19. Хірургії

Суспільні науки

1. Економіки підприємства, інновацій та дорадництва в АПК 2. Інформаційних технологій в менеджменті 3. Історії України, економічної теорії та туризму 4. Маркетингу 5. Менеджменту 6. Права 7. Публічного управління та адміністрування 8. Української та іноземних мов імені Якіма Яреми 9. Філософії та педагогіки 10. Фізичного виховання, спорту і здоров'я

Біологія та охорона здоров'я

1. Екології 2. Реабілітації та здоров'я людини 3. Фармації та біології

Технічні науки

1. Біотехнології та радіології 2. Технології молока і молочних продуктів 3. Технології м'яса, м'ясних та олійно-жирових виробів 4. Фізики та математики

Науково-дослідна робота Університету фінансується із трьох джерел:

- державний бюджет України;
  - гранти міжнародних фондів та установ, госпдоговори;
- Удосконалення організації наукових досліджень та інноваційної діяльності Університету проводитиметься в напрямі створення науково-дослідних інститутів і наукового парку.

Всесвітній День науки в Україні

День науки – професійне свято наукового співтовариства, який відзначає вся українська наукова спільнота знаходить має давні традиції.

Міжнародний день науковців – “Всесвітній день науки за мир і розвиток”, офіційно засновано ЮНЕСКО 2001 року і відзначається 10 листопада.

У глобальному масштабі вперше Всесвітній день науки відзначено 2002 року.

Відзначання Всесвітнього дня науки здійснюється від 2013 року.

Національну Академію Наук України засновано 27 листопада 1918 року. У незалежній Україні “На підтримку ініціативи відомих вчених, наукових установ, а також професійних спілок України” День науки встановлено Указом № 145/97 від 14 лютого 1997 року і відзначається у *третю суботу травня*.

Загалом нині у Національній Академії Наук України працюють понад 7000 докторів і 78000 кандидатів наук.

Підготовка другого питання передбачає осмислення магістрами відповідних законодавчих положень України в контексті підготовки науково- педагогічного дослідження.

Закон України про “Про вищу освіту” (2014)

- Стаття 5. Рівні та ступені вищої освіти (С. 9 – 11).

Звернути увагу на положення п. 5 про освітній ступінь магістра...

Пояснити: У чому полягає дослідницька (наукова) компонента освітньо-наукової підготовки магістра “обсягом не менше 30 відсотків”?

- Стаття 6. Атестація здобувачів вищої освіти (С.11 – 13).

Проаналізувати: академічний плагіат та відповідальність за його виявлення...

Стаття 65. Мета і завдання наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності у вищих навчальних закладах (С.74 – 75).

Пояснити: Кого вважають суб’єктами наукової діяльності...

Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” (1999)

Пояснити: основні терміни та їх визначення. А саме: наукова діяльність; фундаментальні наукові дослідження; прикладні наукові дослідження; наукова робота; науковий результат.

Закон України “Про інтелектуальну власність та суміжні права” (1994).

Пояснити: зміст положень “автор”; “цитата”; “знак авторського права” (складові елементи); “суб’єкт авторського права”, “об’єкти авторського права”.

Стосовно третього питання – потрібно розглянути 15 порад В.О. Сухомлинського із позицій організації пізнання та наукових пошуків магістрантів (*конспект*).

А також зазначити дослідницько-аналітичну компетентність в складі основних компетенцій вчителя ХХІ ст. (Стаття 6. 2. Педагогічна Конституція Європи. URL : file:///C:/Users/Admin/Downloads/im_2016_2_10.pdf).

В обговоренні беруть участь всі студенти групи, обґрунтовуючи власну думку.

Під час реферування зазначеного видання необхідно з’ясувати:

- основні напрями порівняння університетської освіти Європи та України;
- сутність поняття “академічна чесність”;
- значення для науково-педагогічної діяльності “Етичного кодексу ученого України” (URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0002550-09#Text>).

Практичне завдання. Підготувати висновки – тези, 1 стор., А 4.

Пояснити значення проблематики практичного заняття для підготовки педагогів у класичному університеті (єдність освіти-науки-культури).

Як можливо викладачеві закладу вищої освіти реалізувати функцію “посередника між культурами”?

Тема 2

Наука і наукове знання: методологічний аспект

1. Знання в галузі психофізіології і ефективність науково-педагогічної діяльності. Рефлекторна й аналітико-синтетична діяльність головного мозку.

2. Відмінності західної та східної традицій мислення та письма.

3. Трансформація освіти: методи прискореного навчання (URL : <file:///C:/Users/Admin/Downloads/admin,+09tprova.pdf>).

Рекомендована література

1. Драйден Г., Вос Дж. Революція в навчанні: пер. з англ. М. Олійник. Львів: Літопис, 2005. 542 с.
2. Тадеєв П.О. Компетентнісний підхід у реалізації стратегій прискореного навчання для роботи з обдарованими дітьми: американські реалії – українські перспективи. Інформаційні технології і засоби навчання. 2009. № 5 (13). URL : <file:///C:/Users/Admin/Downloads/admin,+09tprova.pdf> (дата звернення 14.05.2022)
3. Черепанова С.О. Філософія освіти: світоглядно-гуманітарний вимір: людина-наука-культура-мистецтво-стиль мислення: монографія. Л. : Світ, 2011. 408 с. (Розділ 5.2. С. 331 –333; Розділ 5.3. С. 357 – 363).
4. Черепанова С.О. Філософія освіти: західне та східне мислення в координатах культури. Філософія освіти. 2011. № 1-2 (10). С. 188–209. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12857/Cherepanova.pdf?sequence=1> (дата звернення 14.05.2022)

Реферування наукових джерел

Драйден Г., Вос Дж. Революція в навчанні: пер. з англ. М. Олійник. Львів: Літопис, 2005. 542 с.

Методичні поради. Матеріали для ознайомлення

Під час підготовки до першого питання, студентам важливо усвідомити, що ефективна педагогічна дослідницька діяльність передбачає знання в галузі психофізіології.

Потрібно осмислити питання рефлекторної й аналітико-синтетичної діяльності головного мозку, які дослідили відомі фізіологи І. Сеченов та І. Павлов (Лауреат Нобелівської премії в галузі фізіології або медицини, 1904).

Пояснити (за І. Сеченовим):

Чому нерву надокучає одне й те саме враження (слух, зір, музична тональність)?
Індивідуальні особливості нервового апарату дитини.

Пояснити (за І. Павловим):

У чому полягає відмінність орієнтувально-дослідницького та умовно дослідницького рефлексу?

Під впливом яких чинників умовний дослідницький рефлекс стає постійним?

Які форми пізнавальної дії та способи діяння розглянув І. Павлов?

Розглянути: значення позитивних емоцій для науково-педагогічної діяльності.

Для висвітлення зазначених питань потрібно звернутись до видання:

Черепанова С. О. Філософія освіти: світоглядно-гуманітарний вимір: людина-наука-культура-мистецтво-стиль мислення: монографія. Л. : Світ, 2011. 408 с.

С. 357 – 359. Йдеться про важливість досліджень І. Сеченова (1829–1905) та І. Павлова (1849 – 1936) для педагогічної діяльності. Згідно із висновками І. Сеченова, для розвитку психічного образу зовнішніх предметів, потрібна частота повторення рефлексу. Підсилення залежить від частоти відтворення діяльності відповідних органів, здійснюваної під впливом зовнішнього середовища. Він пише: “Очевидно, жагуча згадка про насолоду, відрізняється все ж від справжньої насолоди, подібно до того, як голод, спрага, пристрасть у формі бажання відрізняються від насолоди їжею, питтям та ін. Бажання із психологічного й фізіологічного погляду можна загалом поставити поряд із відчуттям голоду. Зорове бажання відрізняється від голоду, спраги, пристрасті лише тим, що із томливим відчуттям, характерним усім бажанням, пов’язується образне уявлення; в слуховому, поряд із томлінням, з’являється уявлення звуку тощо..; нерву надокучає одне й те саме враження. Якщо кольорові промені світла, наприклад, червоні, спричиняють тривалий вплив на око, то відчуття червоного кольору притупляється дедалі більше, – що здавалося яскравим, наприкінці дедалі тьмянішає. Один і той же музичний тон діє неприємно на вухо, якщо довго тягнеться. Навпаки, вухо може слухати тривалий час із задоволенням переходить одного тону в інший. Те ж саме із оком: на гру кольорів можна дивитись триваліше із задоволенням, ніж на один і той же колір... Будь-який зовнішній вплив із незмінними властивостями має проходити в свідомості дитини всі фази свого тьмяніючого стану. За частого повторення його різниця між яскравістю початку і блідістю кінця (між пристрастю і безсторонністю) повинна була поставати для свідомості чимраз різкіше. Початок залишався пристрастним у позитивному сенсі, а кінець набував дедалі більшого негативно-пристрасного характеру. Ці два відчуття, будучи даними завжди разом, необхідно повинні врівноважуватися”. Причому “правдолюбство, великодушність, співчуття, безкорисливість, як і ненависть до всього протилежного розвиваються тим самим шляхом, тобто частим повторенням у свідомості пристрасних уявлень (образних чи слухових), в яких яскрава сторона зображає всі перелічені властивості.., основу нашого пристрасного поклоніння добродетностям і відризи від пороку становить не що інше, як численний ряд психічних рефлексів”. Стосовно індивідуальних особливостей нервового апарату дитини за її народження (зокрема, наслідування від родичів) зазначено, що “в більшості випадків характер психічного змісту на 999/1000 дається вихованням у широкому значенні слова, і лише 1/1000 залежить від індивідуальності. Звичайно, не йдеться про те, що з дурня можна зробити розумного: це було б все одно, що дати людині, народженій без слухового нерва, слух. Тут думка така: розумного негра, лапландця, башкира європейське виховання в європейському суспільстві робить людиною, яка надзвичайно мало відрізняється зі сторони психічного змісту від освіченого європейця” (Сеченов І. М. Избранные произведения /И. М.Сеченов. – М.,1953. – С. 102 – 103, 106, 116).

І. Павлов довів, що під час взаємодії організму та середовища, нервова система накопичує філогенетичний і онтогенетичний досвід. *Перший* закріплюється у вигляді безумовних рефлексів і забезпечує орієнтацію в постійних умовах. *Другий* фіксується у формі тимчасових або умовних зв’язків і забезпечує необмежену орієнтацію в постійно змінному середовищі. Цим двом формам зв’язку відповідають рівні нервової системи – підкірка і кора, їхня спільна діяльність забезпечує постійну рівновагу між організмом і середовищем.

Розвиток умовних рефлексів (асоціативних зв'язків із спонукальними властивостями) є складний аналітико-синтетичний процес.

Узагальнення всього попереднього досвіду людини здійснюється завдяки другій сигнальній системі. Важливе різне співвідношення вродженого та набутого компонентів. Універсальним агентом-подразником для людини є *слово*. У словах (“сигналах сигналів”) знаходить матеріальне втілення складний процес взаємозв'язку суб'єкта й об'єкта пізнання, різноманітні зворотні психологічні реакції (почуття, емоції, переживання, оцінки тощо). У корі великих півкуль здійснюється узгодження внутрішніх спонук зі зовнішніми умовами. Завдяки утворенню умовних рефлексів, запиту набувають предметної спрямованості, а діяльність людини – доцільного характеру. Кора великих півкуль виконує коригувальну функцію. У ній ніби накопичується досвід взаємовідношення організму і середовища, фіксуються зорові, рухові й інші подразники; досвід минулих вражень і переживань.

І. Павлов виокремив “два способи діяння: розумний і афективний. У першому випадку усвідомлюється (на підставі знання, життєвого досвіду) розумна, вольова дія. Другий – вирізняє імпульсивність, дія за потягом, недостатня усвідомленість. Фізіологічно для забезпечення життєдіяльності організму необхідне постійне надходження поживних речовин до усіх його клітин. Недостатність поживних речовин у крові спричиняє подразнення підкіркового харчового центру, а останній, через блукаючий нерв, – періодичне скорочення стінок шлунку. Таке скорочення призводить натомість до стискання закінчень інтерорецепторів, виникнення нервових імпульсів, які надходять у кору великих півкуль викликають відчуття голоду. Аналізуючи дійсність, людина зіставляє імпульси, які виникли, з умовами середовища, нормами поведінки, культурними звичками, національними традиціями харчування. Надходження достатньої кількості поживних речовин в організм і спричинені ними подразнення, відображаються в корі як відчуття ситості. Створювані суспільством реальні можливості харчування, позначаються не лише на смакових відчуттях, а й життєдіяльності людини. Хронічне голодування значно знижує активність вищої нервової діяльності, трансформує людську суб'єктивність, зводячи її до грубої чуттєвості. За систематичного й різноманітного задоволення, “харчові смаки розвиваються, а смакова чуттєвість диференціюється”...

За Павловим, вже у “вищих тварин виявляється безумовний *орієнтувально-дослідницький рефлекс* (обслуговує біологічну природу тварин). У людини відповідний рефлекс набуває самостійного значення: спочатку виявляється як *допитливість*, згодом розвивається й закріплюється під час пізнавальної діяльності як умовний дослідницький рефлекс. Його закріпленню сприяє відповідно спрямована із дитинства система виховання й навчання. Під впливом цих чинників умовний дослідницький рефлекс стає постійним. Своєрідними формами виявлення пізнавальної дії є “*невідступне думання*”, “*запал пізнання*”, “*інтелектуальна пристрасть*” (Павлов І. П. Двадцятилітній опыт объективного изучения высшей нервной деятельности (поведения) животных /И. П.Павлов. – М., 1975. – С. 376, 440 – 449).

Для ефективної педагогічної діяльності важливе поняття “зворотного зв'язку”, трактоване Павловим як “вплив структур підсилюючого рефлексу на функціональний стан структур, що сприймають умовний сигнал. Підсилення актуалізує, мотивує, спонукає цілеспрямовані дії..., які спрямовуються нервовим апаратом позитивних та негативних емоцій. Пріоритетне значення для формування нових умовних зв'язків мають позитивні емоції” (Павлов І. П. Рефлекс свободы /И. П.Павлов //Полн. собр. соч. – М., 1951. – Т.3, кн.1. – С. 341 – 345).

С. 362 – 363. Студентам варто звернути увагу на практичну спрямованість досліджень Л. Виготського: положення “культурно-історичної теорії”, “загальній цільовій настанові

виховання”, “життя як систему творчості”, обґрунтовані у праці “Педагогічна психологія. Короткий курс” (1926). Своє завдання вчений убачав у тому, щоб “практично допомогти школі й рядовому вчителю в питаннях наукового розуміння педагогічного процесу, враховуючи нові дані психологічної науки”... Він пише: “Педагогічна проблема є центральною для нової психології. Вчення про умовні рефлекси становить підґрунтя нової психології..., педагогічна психологія як наука стала можливою лише із цим відкриттям..., виховання в його розмаїтих формах завжди має в кінцевому підсумку в своїй основі механізм виховання умовного рефлексу... Педагог має справу із синтетичними формами поведінки, інтегральними реакціями організму. Тому вчення про умовні рефлекси – основоположне для педагогічної психології” (Выготский Л.С. Педагогическая психология / Л.С. Выготский ; [под ред. В.В.Давыдова]. – М., 1991.– С. 34 – 35).

Лейтмотив культурно-історичної теорії становить “творчість соціальних відносин”. Розмаїття соціальних відносин “не вичерпується заздалегідь готовими навичками й уміннями. Перед вихованням радше постає завдання вироблення не певної кількості вмій, а відомих творчих здібностей до швидкої й вмілої соціальної орієнтації..., особливе значення має “якість соціальних відносин”, засвоєваних у процесі виховання. Важливо виховувати уміння бути громадянином в сім’ї, громадянином своєї країни й усвідомлювати, що “сучасна епоха висуває глобальні завдання виховання свідомих громадян світу”. Л. Виготський трактував свідомість “системним утворенням”, а найголовніше завдання наукової психології та педагогіки вбачав у “навчанні творчості” (Леонтьев А. А. Л. С.Выготский / А. А.Леонтьев. – М., 1990. – С. 68 – 69, 82, 92, 115).

Розглядаючи друге питання, необхідно осмислити відмінності писемних традицій і розвиток особистості (Схід-Захід).

Як можливо урівноваження лівої й правої півкуль головного мозку учнів під час навчання в початковій школі?

Як розвивати позитивні емоції учнів у навчально-виховному процесі початкової школи?

Черепанова С.О. Філософія освіти: світоглядно-гуманітарний вимір: людина-наука-культура-мистецтво-стиль мислення: монографія – Львів: Світ, 2011. – 408 с.

С. 331 – 333. “На Сході письмо – найвагоміший культурний чинник освіти, майстерне зображення знака в досконалій формі. У Китаї письмо утворено на основі рисунка. Знаками давнього китайського письма є ієрогліфи (грец. – “священний” і “різьблене зображення”).

Упродовж 3 тис. років простежується наступність писемної традиції, коли за допомогою своєрідних знаків-символів передається значення слова, а не його звучання. Перевага письма на основі рисунка в тому, що його розуміють носії різних мов (у Китаї сотні мов, проте всі мають змогу читати одні й ті самі газети). Тобто, символи й образи – набувають значення комунікації. Китайська мова належить до китайсько-тибетських мов. Для китайської мови використовують китайське ієрогліфічне письмо – особливі знаки, якими записують слова або морфеми (близько 50 тис.). Китайське письмо пристосовано до фонетико-морфологічної будови китайської мови, однак є достатньо складним для вивчення та використання. Вчені працюють над спрощенням ієрогліфів. Сучасна китайська мова (офіційна мова ООН) містить близько 12 тис. ієрогліфів. Відповідно процес навчання потребує опанування численних рисунків-символів.

Суто східною традицією письма й найважливішим видом образотворчого мистецтва постає каліграфія. За давньосхідними світоглядними уявленнями, майстром каліграфії може стати лише морально досконала людина...

Каліграфія становить духовно-ціннісне підґрунтя японської системи освіти. Завдяки широкому впровадженню каліграфії як виду мистецтва у практику виховання й освіти,

переважно збереглися традиційні риси японської культури, незважаючи на катаклізми історичного розвитку країни.

Графічні символи стимулюють праву півкулю головного мозку, пов'язану із творчістю, мистецтвом, емоційністю, музикальністю.

На основі досліджень сучасної нейрофізіології, питань асиметрії та розділення функцій лівої і правої півкуль головного мозку припускається так званий ієрогліфічний тип мислення. Відмінність “ієрогліфічного мислення” та ментальності культур, сформованих на традиціях алфавітного письма вбачається у домінуванні континуального і цілісного, а не дискретного та лінійного (властивих “лівопівкульному” мисленню) підходу до сприйняття й оброблення інформації (Санжиев Б. Н. Китайское иероглифическое письмо и асимметрия функций мозга //Общество и государство в Китае: тезисы докладов. XXXII. – М., 2002. – С.181 – 186).

На Заході освітній процес був дещо легшим, завдяки алфавітному письму. Тут домінує алфавітне письмо:

- активізується ліва півкуля головного мозку; логіко-аналітичне мислення; пріоритетні інтелект, раціональність,
- однак простежується певний недолік емоційних та асоціативних аспектів мислення”.

Зауважимо.

Японській мові властиві три алфавіти:

- “кандзі” (китайські ієрогліфи, поширені в Японії у VI ст.);
- “хірагана” і “катакана” (кожна із цих систем писемності містить 46 букв).

“Кандзі” дає змогу вираження не лише слів, а й цілих понять. На рівні початкової школи діти повинні засвоїти (читання, письмо) близько тисячі кандзі.

С. 361 – 362. Привертає увагу досвід наукової роботи із учнями відомого гуманітарія, академіка В'ячеслава Всеволодича Іванова (Іванов Вяч. Вс. Высшие формы поведения человека в свете проблемы доминантности полушарий /Вяч. Вс.Иванов // О человеческом в человеке. – М., 1991. – С.107 – 115).

Адже “певні правопівкульні здатності до просторово-образної творчості, необхідні для таких видів діяльності, як математика або гра в шахи, властиві дітям із раннього періоду, але згодом можуть слабнути або щезати..; права півкуля загалом схильна раніше марнувати свій потенціал (не виключено, що її пізніше придушує ліва). Тому виправдане завдання: навчити праву півкулю допомагати лівій (там, де лівій складно справитися) до того, як правопівкульні здатності ослабнуть. Звідси доцільно продумувати курс математики в початковій школі так, щоб він був максимально ефективним”.

Цікавий його досвід розвитку здібностей учнів (віком 9 – 16 років) під час проведення занять гуртка із математичної лінгвістики та дешифрування давніх текстів. Учні за короткий термін “засвоїли принципи порівняльно-історичної граматики індоєвропейських мов, легко розв'язували завдання, які подекуди спричиняли труднощі в аспірантів. За кілька місяців (заняття відбувалися раз на тиждень) навчилися розумітися в написах етрусською мовою (які дотепер вважаються загадковими). Очевидно, підручники із російської та іноземної мов також бажано переглянути, наблизивши до здебільшого не використовуваних можливостей учнів, котрі здатні легко засвоїти правила подібності між словами російської й інших європейських мов (у тому числі слов'янських), доцільний і простий порівняльний словник із розширеними поясненнями. *Що більше вивчення мови в школі наблизяться до науки, то цікавішими будуть заняття для учнів”...*

Характерною ознакою А. Ейнштейна, як вченого, вважається активність правої півкулі, він був хорошим музикантом. Л.Термен (російський фізик і музикант, конструктор “Терменвокса” або “Електротона”, особливого музичного приладу, з концертами побував у Європі й США, створив студію електроакустичної музики; за допомогою “Терменвокса”

дасягався психоделічний ефект у фільмах А. Хічкока та ін.) згадував, що в його офісі у Нью-Йорку експериментував Ейнштейн, прагнучи поєднати музичні, світлові, кольорові образи, візуалізувати власні геометричні й фізичні ідеї. Цей приклад “повчальний.

У країнах, де, як в Японії, діти навчаються не лише звуковому (лівопівкульному), а й ієрогліфічному, образному (правопівкульному) письму, можливості їхньої правої півкулі краще розвинені...

Людина має астрономічне число нейронів та їхніх з'єднань (близько 10¹⁴), що дає змогу одній людині зберігати в пам'яті запас знань, накопичених людством. Але для цього потрібно вчасно почати використовувати такі можливості. Відношення між лівою й правою півкулями – це не лише взаємодопомога (особливо помітна в ранні роки), а й конкуренція: одна із півкуль може (частіше в пізнішому віці) придушувати іншу.

Якщо через пропущений час навчання одна півкуля відстає у тій сфері, котра їй була відведена відповідно до звичайного (генетично) переданого розділення функцій, то інша може цим скористатися й не дати відставшій пізніше надолужити прогалину.

Очевидно, так відбувається із *музичними здібностями* у багатьох дітей. Те, що майже всіх дітей можна навчити розрізняти мелодії, доводять такі мови, як в'єтнамська, де є мелодія (тон) кожного складу (і слова), зрозуміла й доступна кожному в'єтнамцеві з раннього дитинства. Тут малюк чує навколо мелодії складів і слів в'єтнамської мови, відповідно навчаючись розрізняти й відтворювати їх, поза цим неможна розмовляти в'єтнамською і писати вірші, основані на чергуванні тонів. Помилка в такому чергуванні помітна будь-якому в'єтнамському селянинові. А наші діти не завжди чують доступні для них мелодії (можливо, із цим пов'язано *не так часте наспівування коліскових пісень*). Пропущений у ранньому дитинстві час навчання музичним, мовним й іншим знаковим (семіотичним) системам виявляється непоправним”.

С. 359 – 360. Сучасна науково-педагогічна діяльність, навчально-виховний процес у початковій школі особливо потребують позитивних емоцій, гуманізації загалом.

Активну функцію позитивних емоцій у життєдіяльності людини обґрунтував П. Симонов. На його думку, позитивні емоції “спонукають живі системи прагнути ще не досягнутих цілей ... Позитивні емоції є потужним чинником освоєння нового досвіду, нових підходів до дійсності. Негативні емоції, завдяки своїй природі й механізму виникнення, не можуть виконувати такі функції, оскільки вони підлягають правилу редукції потягу” (Симонов П. В. Высшая нервная деятельность человека (Мотивационно-эмоциональные аспекты) /П. В.Симонов. – М., 1978. – С. 43).

Однаково важливі гармонізація зв'язків зі середовищем, гідні людини соціально-економічні й культурні умови життя, рівновага організму (функціонування внутрішніх органів), здоров'я як культурний феномен (побутує дещо сумна констатація – на Сході домінує медична профілактика, лікування здійснюється за три роки до захворювання, на Заході – за три дні до кончини).

Далеко не оптимістичні фундаментальні основи споживання, не кажучи вже про науково-раціональні норми (так званий споживчий кошук), особливо нині, коли більшість населення України потребує соціального захисту, негативно позначаються на духовній сфері.

Суспільні інтереси (які є рушіями історії), можуть відобразитись у свідомості суб'єкта наукової діяльності в формі потягів, прагнень, стихійних устремлінь, а також у формі систематизованих ідей і переконань. Кожна із них, за певних умов, може стати мотивом дослідницької діяльності. Адже мотивація, як стверджують психологи, має “свідому природу” (С. Рубінштейн, Д. Узнадзе). Потрібно враховувати функціональну асиметрію (грец. *asymmetria* – неспівмірність) головного мозку, розподіл психічних функцій між півкулями лівою (вербально-знакове опрацювання інформації,

експресивність, читання, лічба) й правою (оперування образами, просторова орієнтація, розпізнавання музичних тонів і невербальних звуків тощо). Їхня взаємодія необхідна для координації свідомих та несвідомих аспектів психічних функцій людини, трансформації, оновлення знань і навичок, усвідомлення цілей діяльності, вибору засобів досягнення (С. Рубінштейн, П. Сімонов), життєдіяльності людини загалом (С. Стрінгер, Г. Дейч) (Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии /С. Л. Рубинштейн. – С.-Пб.,1999. – С. 634 – 635; Симонов П. В. Мотивационный мозг /П. В. Симонов. – М., 1987. – С.108 – 111; Стрингер С., Дейч Г. Левый мозг, правый мозг /С. Стрингер, Г. Дейч. – М.,1983).

Зазвичай головний мозок людини забезпечує приймання, переробку інформації, створення програм власних дій і контроль за ними, працюючи як “єдине ціле” (О. Лурія) (Лурия А. Р. Лекции по общей психологии /А. Р. Лурия. С.-Пб., 2004. – С. 79 – 80).

Активність мозку невіддільна від розвитку людини, розширення галузей знання й удосконалення пізнання. Молодь скоріше опановує нові технології. Однак із віком пізнавальні процеси уповільнюються.

Актуальною науково-педагогічною проблемою постають резерви мозку. Прорив у галузі психічної корекції мозку, технологій розширення свідомості, покликаних пробуджувати скриті резерви людської психіки, здійснив І. Смірнов (4% використання можливостей мозку є загальноновизнаним, за його розробками активізація сягала понад 50%) (Смирнов И. В. Психотехнологии /И.В.Смирнов. – М., 1995; Смирнов И. В. Психоекология /И. В.Смирнов. – М., 2003).

Водночас не виключено маніпулювання психікою й організмом людини, враховуючи сучасні проблеми комп’ютеризації та інформатизації.

Підготовка до третього питання передбачає реферування видання:

Гордон Драйден, Джаннетт Вос. Революція в навчанні: пер. з англ. М. Олійник. – Львів: Літопис, 2005. – 542 с. (є видання 2011 року).

Доцільно використати: Розділ 4 (можливості лівої та правої півкуль головного мозку та прискорене навчання). Розділ 15. Моделі освіти (Сигапур, Швеція та ін.)

Практичне завдання. Підготувати висновки – тези, 1 стор., А 4.

Обґрунтувати значення проблематики практичного заняття для фахової педагогічної діяльності у вищій освіті.

Тема 3

Тема: Філософські та соціокультурні детермінації науки

1. Морально-етичний вимір науки. Етичний Кодекс ученого України
2. Зміст термінів “когнітивна наука”, “когнітивістика”, “креативність”.
3. Розвиток мозку дитини: наукові пошуки і практичні поради.
4. Емпіричні і теоретичні методи творчого виховання й навчання дитини.
5. Актуальні питання розвитку дитини для батьків і дітей, педагогів і учнів, науковців.

Реферування наукових джерел

Медіна Дж. Правила розвитку мозку дитини: пер. з англ. Тетяна Рабчак. К.: Наш формат, 2015. 376 с. *Интернет-ресурс*:

Оклі Б. Навчитися вчитися. Як запустити свій мозок на повну. К. : Наш формат, 2018.

Джон Медіна. Правила розвитку мозку дитини: пер. з англ. Тетяна Рабчак. – К.: Наш формат, 2015. – 376 с. *Интернет-ресурс*: www.nashformat.ua

Методичні поради. Матеріали для ознайомлення

Практичне заняття – Круглий стіл у формі дискусії та презентації – передбачає не лише опрацювання теми, а й певні уміння ведення дискусії, формулювати та обстоювати особистісну думку, позицію, враховуючи попередньо набутий досвід (теми 1, 2, 3).

До першого питання

Публікації, у яких використано слово “когнітивний” найраніше містить Оксфордський словник англійської мови (1586); йдеться про обговорення теорії пізнання Платона, і в цьому контексті когнітивним вважається радше те, що має відношення до “дії або процесу пізнання”.

Термін “когнітивна наука” запропонував (1973) відомий англійський хімік-теоретик, спеціаліст у галузі когнітивістики, талановитий педагог, музикант Хью Крістофер Лонге-Хіггінс (1923–2004). Його наукові зацікавлення обумовили суттєвий внесок в розвиток квантової хімії, статистичної механіки, штучного інтелекту, теорії сприйняття.

Когнітивна наука (лат. *cognitio* – пізнання).

У 80-х роках ХХ ст. в США засновано журнал “Cognitive Science” (“Когнітивна наука”) і “Товариство когнітивної науки”. Відтоді когнітивістика набуває розвитку як самостійний напрям наукових досліджень.

Вперше у світі ступінь бакалавра в галузі когнітивної науки започаткував 1982 року коледж Вассар, який належить до асоціації семи найстаріших престижних коледжів на східному узбережжі США.

Когнітивістика, як міждисциплінарний науковий напрям, об’єднує теорію пізнання, когнітивну психологію, когнітивну лінгвістику, теорію штучного інтелекту.

Когнітивістика використовує комп’ютерні моделі (теорія штучного інтелекту) й експериментальні методи (психологія і фізіологія вищої нервової діяльності) з метою розробки теорій діяльності людського мозку.

Під креативністю зазвичай розуміють загальну здатність до творчості; креативність як синонім творчості. Креативність – проблема міждисциплінарних досліджень (філософія, психологія, соціологія, культурологія, педагогіка, нейрофізіологія тощо).

З-поміж сучасних когнітивних психологів існує думка, що творчому мисленню неможливо навчити. Водночас інші науковці (психологи, філософи) обстоюють можливість людини розвивати здатність до творчості (креативність), тренувати творче мислення. Причому “креативність, творення нового на рівні індивіда є основою для соціальних інновацій”. Слово “креативність” поширилось із Америки; англійське *creativity* походить від латинського *creatio* – створення, породження.

На нашу думку, *сутнісною ознакою креативності педагога є здатність долати стереотипи мислення.*

Відповідне розуміння креативності передусім важливо для розвитку творчого мислення учнів початкової школи засобами педагогічної діяльності.

Стосовно креативної діяльності вчителя початкової школи прилучаться видання: Антонова О. Є. Педагогічна креативність у структурі педагогічної обдарованості вчителя. Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. / Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти МОНМС України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки: В 2-х ч. Київ-Вінниця, 2011. Вип. 69. Ч. 2. С. 11–17. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/8380/1/%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%9F%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D1%83%20%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D1%96%20%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%BE%D0%B1%D0%B4%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0>

[%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%B2%D1%87%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8F.pdf](#) (дата звернення 14.05.2022)

Клименко В. В. Психологія творчості: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 406 с. URL : <http://194.44.152.155/elib/local/sk758535.pdf> (дата звернення 14.05.2022)

Під час осмислення другого, третього і четвертого питань потрібно ґрунтовно штудіювати рекомендовані видання:

- підготувати короткі персоніфіковані дані про авторів;
- зазначити методи – емпіричні й теоретичні, використані авторами;
- виокремити дискусійні проблеми для обговорення.

Доцільно акцентувати основні відмінності досліджень, які здійснили Джон Медіна і Жан Ледлофф. І водночас певний зв'язок авторських пошуків.

Як Жан Ледлофф розуміє наступність у вихованні щасливої дитини?

Джон Медіна поєднує прозорі наукові пояснення і практичні поради, опис програм (вказано сайти), ключові моменти до розділів...

Очевидно, буде цікаво ознайомитись із його авторським досвідом, пошуками відповіді на складні, проте особливо актуальні питання для науковців, батьків, батьків і дітей, педагогів і учнів... Наприклад:

Для чого ми навчаємось?

Чому навчання – це не основна робота мозку?

Виклик теорії: інтелект та емоції.

Невимушена гра замість навчальної іграшки?

Неконтрольовані діти і безпомічні батьки?

Емпатія і соціальна компетентність дитини.

Як сприймають діти стилі виховання?

Як розвивається усвідомлена мораль?

Як виховати щасливу людину?

Практичне завдання.

Підготувати презентацію-дискусію за проблематикою Круглого столу.

Тема 4

Філософські засади формування наукової картини світу

1. Основні поняття та принципи дидактичної евристики.
2. Технологічна карта евристичного навчання молодших школярів.
3. Евристична освітня ситуація як альтернатива традиційному навчанню в початковій школі: розвиваючі ігри.

Рекомендована література

1. Лазарєв М. О., Нефедченко О.І. Професійна підготовка майбутнього педагога із застосуванням технологій евристичної освіти [Електронний ресурс]. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/25366/LazarevM%D0%9ENefedchenkoO%D0%86.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 14.05.2022)
2. Сірик Л. М. Основні концепції евристичного навчання у сучасній американській педагогіці. Педагогіка та психологія: зб. наук. праць. Харків : Вид-во Віровець А.П. “Апостроф”, 2012. Вип. 41. С. 192–200. URL : file:///C:/Users/Admin/Downloads/znpkhnpu_ped_2012_41_24.pdf (дата звернення 14.05.2022)

Реферування наукових джерел

Нікітін Б. П. Сходинки творчості або Розвиваючі ігри / Б. П. Нікітін : пер. з рос. К., 1991. 144 с. URL : https://chtyvo.org.ua/authors/Nikitin_Borys/Skhodynyky_tvorchosti_abo_rozvyvaiuchi_ihry/ (дата звернення 14.05.2022)

Методичні поради. Матеріали для ознайомлення

Опрацювання першого питання орієнтує на усвідомлення того, що евристичне навчання загалом, і в початковій школі – є передусім інноваційно-педагогічна проблема. На цьому наголошують рекомендовані видання евристичної тематики (див.: М. Лазарєв, Л. Сірик та ін.).

Доцільно ознайомитись із основними поняттями та принципами дидактичної евристики. Дидактична евристика є теорія евристичного навчання, педагогічний різновид евристики – науки про відкриття нового.

Витоки дидактичної евристики сягають відомого методу Сократа та маєвтики.

Основні поняття дидактичної евристики:

- евристичне завдання, евристичний метод, індивідуальна освітня траєкторія, евристична ситуація, освітній продукт, рефлексія, креативна компетенція, портфоліо.

Евристичне завдання – це навчальне завдання, мета якого створення учнем особистісного освітнього продукту із використанням евристичних способів і форм діяльності. Ознаки евристичного завдання:

- *відкритість*, тобто відсутність наперед відомого результату виконання; інша назва евристичних завдань – відкрите завдання;
- *опора на творчий потенціал учня*, забезпечення розвитку його творчих (евристичних) здібностей;
- *актуальність* вирішення проблеми в завданні, суперечності або потреби, що стосуються учня й належать заданій предметній (метапредметній) галузі;

- *поєднання* універсальної предметної основи завдання та індивідуального підходу до його виконання учнем; тобто в завданні пропонується розглянути загальний для всіх об'єкт (предмет), враховуючи індивідуальні особливості учня. Відповідно забезпечується унікальність створюваного освітнього продукту як результат виконання евристичного завдання.

Критерії оцінки пропонованих евристичних завдань:

- *захоплення* – ступінь стимулювання учня до виконання завдання через його привабливу форму, преамбулу тощо;
- *евристичність* – творча установка на створення учнем відкриття, суб'єктивно або об'єктивно нового освітнього продукту;
- *освітня значимість* – завдання має активізувати загальноосвітню підготовку учня з освоюваного предмета;
- *технологічність* – закладений в завданні підхід, алгоритм або інструментарій виконання; можливість вибору способів виконання завдання (відкритість завдання);
- *людиновідповідність* – наявність особистісно значимого для учня смислу в завданні, передумови для особистісної самореалізації учня, виявлення його індивідуальності, самотності;
- *практичне значення* – затребування, привабливість виконання завдання для учня або інших замовників.

В евристичному навчанні учень передусім конструє знання в досліджуваній галузі реальності. Для цього йому пропонується реальний значимий об'єкт (природне явище, історична подія, матеріал для конструювання) але не готові знання про нього.

Отриманий учнем продукт діяльності (гіпотеза, твір, певний виріб тощо) потім за допомогою педагога зіставляється із культурно-історичними аналогами – відомими досягненнями у відповідній галузі.

В результаті учень переосмислює, добудовує або драматизує свій результат. Відбувається особистісне освітнє прирощення – знань, почуттів, здібностей, досвіду учня.

Результати діяльності учня можуть виступати не тільки особистісним, а й загальнокультурним прирощенням, тоді учень виявляється включеним в культурно-історичні процеси як їх повноцінний учасник.

Організація цілісного процесу навчання за принципами дидактичної евристики:

- *принцип особистісного цілепокладання учня* – освіта кожного учня відбувається на основі та врахуванні його особистісних навчальних цілей;
- *принцип вибору індивідуальної освітньої траєкторії* – учень має право на усвідомлений і узгоджений із педагогом вибір основних компонентів своєї освіти: смислу, цілей, завдань, темпу, форм і методів навчання, особистісного змісту освіти, системи контролю та оцінки результатів;
- *принцип метапредметних основ змісту освіти* – основи змісту освітніх ліній та навчальних дисциплін визначають фундаментальні освітні об'єкти, що забезпечують можливість їх суб'єктивного особистісного пізнання учнями;
- *принцип продуктивності навчання* – головним орієнтиром навчання є особистісне освітнє прирощення учня, яке складається із його внутрішніх продуктів навчальної діяльності (уміння, здібності, способи діяльності та ін.) та зовнішніх (версія, текст, рисунок тощо);
- *принцип первинності освітньої продукції учня* – створюваний учнем особистісний зміст освіти випереджує освоєння освітніх стандартів і культурно-історичних досягнень в опановуваній галузі;
- *принцип ситуативності навчання* – освітній процес будується на організованих ситуаціях, що передбачають самовизначення учнів та евристичний пошук їх вирішення; учитель здійснює супровід учня в його освітній динаміці;

- *принцип освітньої рефлексії* – освітній процес містить неперервне усвідомлення учнем і учителем власної діяльності, аналіз і засвоєння способів цієї діяльності, отримуваних результатів, конструювання на цій основі наступних дій і планів навчання.

Стосовно другого питання важливо осмислити можливості використання технологічної карти евристичного навчання в початковій школі. Ефективність використання технологічних карт зростає із застосуванням комп'ютерних технологій та дистанційних форм навчання. Зазначену проблематику теоретично й практично розглянуто А. Хуторським (доцільно також звернутись до Інтернет-ресурсу із евристичного навчання).

Головна ознака евристичного навчання – створення учнями освітнього продукту (матеріальні продукти діяльності учня у вигляді суджень, текстів, малюнків, виробів та ін.; зміни особистісних якостей учня, які розвиваються в навчальному процесі).

За психологічними дослідженнями, для реалізації евристичної навчальної діяльності виділяють три групи особистісних якостей учнів:

- *методологічні* (цілепокладання, стійкість у досягненні мети, планування, гнучкість і варіативність дій, комунікативність, змістове бачення, рефлексивність, самоаналіз, самооцінка та ін.);
- *креативні* (уява, натхнення, інтуїція, винахідливість, відчуття новизни, незалежність, схильність до ризику, прогностичність тощо),
- *когнітивні* (допитливість, проникливість, захопленість, кмітливість, аналітичність, пошук проблем, здатність до експериментів).

Зміст евристичного навчання містить дві частини:

- *інваріантна* (надходить із-зовні й засвоюється учнем)
- *варіативна* (створює кожний учень під час навчання)

Традиційний зміст освіти ускладнює побудову учнями власного світу знань. У навчальних програмах, посібниках, підручниках світ реальних об'єктів поданий готовими поняттями, ідеалізованими продуктами пізнання, які отримали не учні, а спеціалісти, вчені, автори підручників. Вивчення учнями інформації про чужі знання практично не залишає місця для створення ними власних знань про реальний світ.

Відповідна проблема в технології евристичного навчання вирішується шляхом *зміни методології навчання*:

- спочатку учням у якості освітнього об'єкта пропонують реальні, а не ідеальні об'єкти пізнання (природна або антропогенна місцевість, ріка, вода, рослини, тварини та ін.);
- педагог навчає учня способам пізнання реальних об'єктів і конструюванню добутих знань;
- вивчаючи об'єкт реального світу, учень шукає й створює знання про нього, тобто ідеальні теоретичні конструкти факти, поняття, закономірності, усвідомлюючи створені знання й способи пізнання, учень фіксує їх у вигляді особистісного освітнього продукту, що дає змогу використовувати ці знання для наступного пізнання реального світу.

Технологічна карта сприяє досягненню одних і тих самих цілей навчання на підставі різних методів та форм занять.

Організаційні форми і методи евристичного навчання мають пріоритет перед змістом навчального матеріалу, активно впливають на нього, можуть його видозмінювати, трансформувати.

Звідси можливість перенесення акценту із питання – *чого навчати?* на питання – *як навчати?*

Відповідно в центрі уваги педагога постає **не навчальний матеріал, а учень і його навчальна діяльність.**

Технологічна карта дає змогу варіативно конструювати навчальні заняття, пропонує педагогічний інструментарій для даного конструювання під час вивчення кожної теми.

Карта містить бази даних із наборами навчальних цілей, критеріїв оцінки їх досягнення, форм, методів, способів й інших технологічних та інформаційних засобів евристичного навчання.

Технологічна карта для конструювання системи заняття

Технологічний блок

Назва категорії	Основна задача	База даних
Вступні заняття	Актуалізувати особистий досвід та знання учнів для вступу до теми, самовизначення й особистого цілепокладання в ній. Побудувати загальну та індивідуальну освітні програми за темою	Вступний семінар, вступна лекція, проблемна лабораторна робота, розробка концепту (ідеї, сенсу) теми, заняття з цілепокладання, захист учнями індивідуальних освітніх програм та ін.
Основна частина	Досягнути загальних установчих цілей за темою. Виконати основний зміст індивідуальних освітніх програм учнів, засвоїти базовий зміст теми	Урок-дослідження, конференція, групові, індивідуальні заняття, евристичне занурення, цикл евристичних ситуацій, лекція-ознайомлення із культурно-історичними аналогами, розвиваючі ігри та ін.
Тренінг	Добудувати створені учнями освітні продукти до цілісної системи. Закріпити результати основної частини блоку. Досягнути діяльнісних базових вимог за темою	Семінар диференційований, семінар груповий, практикум із розв'язання задач, лабораторна робота, мозковий штурм, урок за індивідуальними цілями учнів, консультація, взаємонавчання
Контроль	Перевірити та оцінити рівень досягнення поставлених цілей. Виявити зміни в особистісних якостях учнів, їх знаннях та вміннях, у створеному освітньому продукті	Захист творчих проектів та робіт, урок-співбесіда, урок-залік, урок усного опитування, письмова контрольна робота, <u>диктант</u> , твір, рецензування, урок-самоперевірка
Рефлексія	Згадати й усвідомити основні етапи навчальної діяльності, індивідуальні та колективні результати (продукти) діяльності, проблеми й способи діяльності. Порівняти поставлені цілі з результатами навчання	Урок-анкетування, урок-“круглий стіл”, рефлексивний твір, графічна та кольорова рефлексія діяльності, індивідуальні та групові уроки-звіти, самооцінки та характеристики учнів, підсумкова рефлексивна лекція

Варіанти побудови евристичного заняття

1. Усі питання теми вивчаються поступово, відповідно до навчальної програми або підручника. Матеріал творчо опрацьовується та засвоюється учнями, крок за кроком. Під час занять учні обговорюють творчі роботи за темою (оптимальна традиційна класно-урочна форма навчання).
2. Матеріали теми вивчаються як єдиний логічний блок, що опрацьовується на окремих заняттях. Учні складають і захищають власні концепти (ідеї, зміст, бачення, думка) теми на початку й наприкінці її вивчення. Діагностуються та оцінюються зміни в учнівських концептах (реалізація заняття ефективна як у класно-урочній формі навчання, так і у формі “евристичного занурення”).
3. Послідовно розглядаються різні концепти теми: історичний, екологічний, технічний та ін., які мають символічну, образну, знакову форму подання інформації за темою. Концепти пропонуються й складаються учнями. Така система занять ефективна для метапредметного навчання (містить різні наукові підходи до вивчення одного освітнього об’єкта).
4. Навчальні заняття за темою проводяться переважно одного типу, наприклад практикум із розв’язання задач, експеримент, тобто вся тема вивчається на основі дослідів або за допомогою розв’язання задач. Відбувається занурення учнів у певний вид діяльності. Освітньою домінантою виступає діяльність учнів, зміст матеріалу стає вторинним та варіативним.
5. Тема вивчається диференційовано, учні поділяються на групи за цілями, схильностями або бажаннями. Наприклад: теоретики, історики, експериментатори, дослідники, мандрівники. Усі групи займаються одночасно, кожна – за своїм планом, розробляють теми у своєму напрямі. Періодично проводяться колективні уроки, де групи обмінюються отриманими результатами, обговорюють проблеми, корегують подальшу роботу. Для організації роботи використовуються лекції вчителя. Така система занять більш варіативна за попередні, оскільки передбачає вибір учнями основних видів діяльності.
6. Структура занять містить технологічні етапи створення й розвитку евристичної ситуації: на перших заняттях забезпечується мотивація діяльності, постановка проблеми; потім організується індивідуальне та колективне її вирішення; демонстрація та обговорення отриманих результатів; після цього вивчаються культурно-історичні аналоги, формуються результати, проводиться рефлексія та оцінка діяльності.
7. Учні групами та/або індивідуально обирають творчі завдання за загальною темою, над якою працюють, використовуючи індивідуальні програми у школі (лабораторії, майданчик), вдома, бібліотеці тощо. Регулярно за загальним розкладом проводяться колективні заняття, на яких розглядаються основи теми, міні-звіти про хід виконання роботи. Ця форма інтегрує очне, самостійне та дистанційне навчання.

Приклад трирівневого підходу до вивчення освітнього об’єкта

Технологічні елементи	1-й рівень (предметний)	2-й рівень (загальнопредметний)	3-й рівень (метапредметний)
Об’єкт пізнання	Конкретний предметний об’єкт (краплина води)	Загальнопредметний об’єкт (вода як об’єкт пізнання в природничих науках та культурі)	Фундаментальний освітній об’єкт (вода як стихія світу)
Технологічні	1-й рівень	2-й рівень	3-й рівень

елементи	(предметний)	(загальнопредметний)	(метапредметний)
Проблема	Чому крапля води має кулеподібну форму?	Що спільного в пізнанні природничої та духовної сутностей води?	Яка роль води в будові світу мира, як вона пов'язана з іншими стихіями?
Постановка задач	Дослідити краплю води	Проаналізувати природні властивості води, порівняти їх із тими, які відображені в притчах, віршах, прислів'ях про воду	Визначити роль води для природи, людини та всього світу (живого й неживого)
Способи розв'язання задачі	Спостереження, досліди, виміри, пошук фактів про форми краплі води	Різнонаукові, гуманітарні, художні методи дослідження води та поняття про неї	Роздуми про природу води, знайомство з працями давніх і сучасних філософів, метапредметний аналіз змісту, значення води
Демонстрація результатів	Демонстрація дослідів із краплею води, захист власних версій, пояснення форми краплі	Захист гіпотез про причини, сутність багатоваріативності тлумачення змісту води в науці та культурі	Написання та публікація природничо-наукового або філософського трактату про воду, рецензії на інші роботи
Рефлексія діяльності	Перелік застосованих методів пізнання, труднощів виконання роботи та способів їх подолання	Фіксація виявлених закономірностей, схожості та відмінності природничо-наукового та культурологічного підходів до пізнання (на прикладі води)	Осмислення на логічному та відчуттєвому рівнях своїх внутрішніх змін, які виникли в ході роботи

Під час підготовки до третього питання потрібно усвідомити: ключовий елемент евристичного навчання – *евристична освітня ситуація* як *альтернатива традиційному уроку*.

Її мета: забезпечити побудову учнями особистого освітнього результату (ідеї, проблеми, версії, схеми, досліди, тексти...).

Евристична освітня ситуація передбачає деякий стан напруженості, виникає спонтанно або організується вчителем. Освітній продукт непередбачуваний, учитель задає проблему, технологію діяльності, супроводжує діяльність учнів, але не визначає заздалегідь конкретних освітніх результатів, які мають бути отримані.

Цикл евристичної освітньої ситуації визначають:

- мотивація діяльності
- постановка проблеми
- особисте розв'язування проблеми учасниками ситуації

- демонстрація освітніх продуктів
- порівняння цих освітніх продуктів із культурно-історичними аналогами
- рефлексія результатів.

На створення педагогом евристичної освітньої ситуації в початковій школі орієнтує реферування рекомендованого видання Б. П. Нікітіна.

Творче е с е

Розвивальні ігри як альтернатива традиційному навчанню.

Тема 5 Структура методологічного знання

1. Емпіричний і теоретичний рівні наукового/педагогічного дослідження: відмінність засобів, методів.
2. Пізнавальні завдання суб'єкта-дослідника (педагога) на емпіричному й теоретичному рівні

Рекомендована література

1. Сисоєва С., Кристопчук Т. Методологія науково-педагогічних досліджень : підручник. Рівне: Волинські береги, 2013. 360 с.
2. Науково-педагогічне дослідження : навчальний посібник для магістрантів / Укладачі: Н.Н. Чайченко, О.М. Семенов, Л.М. Артюшкіна, О.М. Рудь. Суми : СОІППО, 2015. 190 с.

Методичні поради. Матеріали для ознайомлення

1. Ознайомтесь із відповідними розділами у підручнику С. Сисоєвої та Т. Кристопчук «Методологія науково-педагогічних досліджень» (С. 85–188).
2. Складіть схему класифікації методів науково-педагогічного дослідження. Які методи для цього застосували?
3. Охарактеризуйте мислений експеримент як теоретичний метод. Порівняйте його етапи із етапами методу педагогічного експерименту. Якого типу результативність властива цим методам?
4. Які методи Ви б обрали для дослідження проблеми комунікацій між викладачами і студентами в процесі дистанційного навчання? Обґрунтуйте.
5. Які методи Ви б обрали для дослідження проблеми результативності діяльності університету? Обґрунтуйте.
6. Які методи Ви б обрали для дослідження проблеми єдності європейського простору науки й освіти? Обґрунтуйте.
7. Прочитайте уривок статті (Смолінська О.Є. Антропно-психодинамічний підхід у дослідженні культурно-освітнього простору педагогічних університетів. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. 2014. № 1. С. 70–76.). Результати застосування яких методів дослідження описує автор?

Обґрунтовуючи антропізм як методологічний підхід у дослідженні та проектуванні культурно-освітнього простору педагогічного університету, слід насамперед звернутися до праць основоположників філософської антропології, зокрема М. Шелера, який стверджував, що “тільки людина — оскільки вона є особистістю — може піднятися над собою як живою істотою і, виходячи з одного центру як би по той бік просторово-часового світу, зробити предмет свого пізнання все, у тому числі і саму себе” [24, с. 150], а завдання філософської антропології виводив не зі “специфічних монополій, звершень, справ людини”, в тому числі освіти [24, с. 152], а, навпаки, вважав, що совість, держава, мова і т.ін. впливають з людського буття. Близьким за духом до цього висновку є характеристика сенсу фізіологічних даних, що її дав у “Вченні про домінанту” О. Ухтомський: “В новій фізіології природно висвітлювати сенс морфологічних відомостей з динаміки речовини, а не навпаки... Означення поняття “орган” як... динамічного, рухливого діяча чи робочого поєднання сил для фізіолога надзвичайно

цінне” [18, с. 72], у чому теж методологічно проявляється антропізм. У філософсько-антропологічній спадщині виділяємо висновки А. Гелена, який вбачав в існуванні соціальних інститутів культури занепад природних інстинктів [7], Х. Плеснера з його баченням людини як об’єкта і суб’єкта власного життя, що обумовлює сутність людини, пов’язаної з природою і вільної, народженої і сотвореної, самотньої і штучної водночас, при цьому культура і повинна стати предметом вивчення як специфічне вираження цієї життєвої єдності [16], Е. Кассіра та його єдиного світу культури [27], сформульованого Л. Феєрбахом головного завдання філософської антропології (відновити цілісність людини як її основну характеристику [20] — всі вони, осмислюючи місце і значення людини в бутті природи і соціуму, сходилися в думці про те, що завданням філософії є об’єднання завдань з вивчення життєвих, насамперед культурних, сфер людини і завдань зі збагнення їх сутності, тобто висвітлення того, як культура впливає на буття людини, яка сама ж її й створила з мовою, наукою, мораллю, міфами тощо. Іншими словами, завдяки антропному підходу, можливо визначити принципи впливу культурно-освітнього простору університету на його творців — викладачів, студентів, адміністрацію, громаду і колективну особистість-університет — через вивчення впливу творців на нього, застосувавши як вимір людину. Визначальними у контексті обґрунтування методологічної сутності антропного підходу є висновки В. Вернадського про те, що “ноосфера є нове геологічне явище на нашій планеті. В ній людина вперше стає найкрупнішою геологічною силою. Вона може й повинна перебудовувати своєю працею і думкою ділянку свого життя, перебудовувати докорінно у порівнянні з тим, що було раніше” [6]. При аналізі методологічної придатності змісту антропії у дослідженні та проектуванні культурно-освітнього простору університету доцільно також звернутися до надбань вітчизняної філософської антропології, у розвитку якої думки П. Юркевича про монаду, яка “є живим дзеркалом всесвіту; як вона відображається у всьому, так все відображається в ній: у станах цього найменшого атома можна прочитати все минуле і майбутнє світу” [25, с. 42], індивідуум, який і є тією монадою, та “два стани людського духу — визначеність ззовні і самовизначення — так само передбачають один одного, як прийняття результатів і самодіяльність, як рух від явища до сутності та від сутності до явища, як перехід від окремого випадку до загального правила і навпаки” [25, с. 14], простір, що і є розумом [25, с. 27]; П. Флоренського [21, с. 39] про те, що завданням філософської антропології є розуміння мети всього, що існує в людині, тобто самої людини; М. Бердяєва про трансцендентальність особистості, її наповнення універсальними цінностями [4, с. 319]; М. Лосського про організацію вдосконалення життя, завдяки якій творяться живі організми, “у які людина входить як елемент... держава, нація, народ є живою істотою вищого порядку” [14, с. 10], Тейяра де Шардена про світ як еволюційний процес, що розвивається у напрямі більшої складності, внаслідок чого еволюція підлягає законам не тільки природи, людина сама її спрямовує [23], Л. Гумільова про зв’язок генезису етносу та еволюції природи [8] відіграли серйозні ролі.

На думку С. Ячіна, “культурні та соціальні форми людського буття самореферентні: видимою чи прихованою основою для них слугує “уявлення себе”. У змісті культурних процесів та соціальних інститутів безпосередньо виражається те, як бачиться (видимо) чи уявляється (приховано) людина сама по собі” [26, с. 127]. Саме в такому, перетворюючому-визначальному, змісті впливу людини на її, в тому числі й природне, оточення полягає сенс антропності як методологічного підходу в дослідженні культурно-освітнього простору в якості трансцендентального вияву особистості.

Нерідко разом із антропією як методологічним підходом філософами розглядається й антропологізм, причому його тлумачення, що перетинаються у точці антропоцентричності, стрімко розходяться у сфері концептуального застосування: від визнання його істинності філософією життя, екзистенціалізмом, ідеалістичними

філософськими доктринами — до критики з боку матеріалістичного крила, звинувачень у розриві людської сутності на біологічну, соціальну, духовну складові. Зауважимо, що вітчизняна педагогічна думка радянського періоду не залишилася осторонь цієї дискусії, оскільки прагнення представників матеріалістичного табору досягнути космічно неосяжну природу людини, виділивши з неї матеріально пізнавані елементи, відкинувши душу як агностичну, суттєво вихолостили педагогічні концепції того часу. Зараз, хоча у практиці нерідко можна спостерігати прояви “психологічної сліпоты”, обумовлені ухилом у протилежність, сучасна теоретична педагогіка прямує шляхом пізнання культурно-історичної сутності розвитку людини, чому зобов’язані активним розвитком педагогічна та психолого-педагогічна антропологія (Б. Бім-Бад, В. Максакова, Г. Коджаспірова, Ю. Салов та Ю. Тюнніков та ін.). Важливо зауважити, що актуалізація педагогічної антропології відбувається не на порожньому місці, вона базується на людинознавчих працях К. Ушинського [19], Б. Ананьєва [1], П. Анохіна [2], О. Леонтьєва [12].

Надзвичайна важливість антропологізму як “філософської концепції, що вбачає у понятті “людина” основну світоглядну категорію та виходить з неї у поясненні природи і суспільства” [5, с. 41] полягає в тому, що, в аспекті людської діяльності (а В. Ведіпаніна як структурно-системну одиницю двосторонніх взаємовідносин “людина-світ” визначає саме активність), здатність до творення і руйнування, що рухає цивілізацією, втрачає стан рівноваги, що століттями підтримувався культурою та забезпечувався освітою, таким чином, тільки їх олюднення, суб’єктивізація можуть підтримати людство тепер та прокласти дорогу в майбутнє. Тобто антропологізм, закладений в основу культурно-освітніх структур, впорядковує їх як системи.

Розуміння антропності як методологічного підходу щодо культурно-освітнього простору університету достатньо близьке до педагогічно-антропологічного, оскільки передбачає можливість цілісного вивчення істоти університету (наука, викладання, учіння, управління, дизайн робіт, господарювання, маркетинг, архітектура тощо), таким чином, поєднується зі змістом психодинамічного підходу, суть якого полягає в тому, що організації можна вивчати тими ж методами, що і людей (М. Тевене, О. Смолінська), отже, антропно-психодинамічний підхід обґрунтовує розуміння органічної тотожності університету людині, є не тільки шляхом з’ясування зв’язку між особистістю та організацією-педуніверситетом, а й, об’єднуючи їх за ознакою єдності сутності, методологічно обумовлює цілісність університету, органічне зрощення культурно-освітнього простору та особистості, задіюючи екзистенційні механізми їх функціонування на свідомому рівні учасників взаємодій, долаючи відчуженість, що вербалізується через вживання займенників “ми” та “вони”. Саме університет (по суті — його культурно-освітній простір), що має власне обличчя, створене сотнями років та поколінь викладачів і студентів, протягом останнього тисячоліття, за словами А. Барбляна (колишній віце-секретар конференцій ректорів, президентів та віце-канцлерів університетів Європи), разом із церквою, залишався в стані відповідати на найбільш актуальні запити сучасності: про сенс загальнолюдських цивілізаційних устремлінь, їх регулятори, комунікатори, інтегратори [3, с. 9]. Логіка антропності, що змістово об’єднує культурно-освітні простори міста, країни, континенту (наприклад, університети Львова, України, Європи), у свою чергу, не знеособлює існуючу освітню традицію ні в професійно-культурному аспекті, залишаючи можливості для розвитку педагогічних, медичних, політехнічних та ін. університетів, ні в національно-культурному, тому що забезпечує триєдиність їх [університетів] антропосоціокультурної природи.

Вирішення завдань проектування щодо культурно-освітнього простору педагогічного університету не може бути зреалізоване лише завдяки механічному перенесенню створених зразків на реальні умови, оскільки, якщо уявити здійсненність цього, то результатом стане зупинка поступу не тільки університетської педагогічної

освіти, а й пов'язаних із нею дошкільної, загальношкільної, позашкільної, професійної тощо. Через це необхідне застосування міжнаукових підходів, які профілакуватимуть “близькозорий педагогічний емпіризм” [10, с. 3], за висловом В. Зеньківського, який, аналізуючи софійні підходи в розумінні світу, зауважує, що, крім гносеологічного, космологічного, натурфілософського та естетичного аспектів світорозуміння, є ще п'ятий, антропологічний, зміст якого полягає в тому, що жива, творча, ідеальна у своїй незалежності від простору і часу основа світу — людство в цілому, в його єдиносущності — “розкривається в єдності розуму, духовних начал, у природній соціальності, завжди спрямованій від малих об'єднань до ширших, аж до загальнолюдськості, — вся ця єдність не є результатом біологічної чи психофізичної однорідності людства, вона глибша і не може бути виведена звідти, бо стосується сфери розуму, смислів, сфери цінностей... людство в цілому є певною Великою Істотою (Grand Etre О. Конта) [10, с. 87 — 88]”.

Об'єктивно зумовлена депсихологізація педагогічних наук (згідно з О.Г. Асмоловим — вияв “культури корисності” в культурно-історичній психології), прискорившись одночасно із поділом наукових спеціальностей, що триває досі, набувши значних масштабів щодо педагогіки, гальмує розвиток як психологічних, так і педагогічних наук, які втратили не лише тематику, а й глибину погляду, потужний інструментарій. Опираючись на визначення наукової дисципліни, дане О.П. Огурцовим, де вона характеризується як форма систематизації знання, що передбачає його інституціоналізацію, прийняття норм та ідеалів дослідження, формування наукової спільноти, специфічного типу наукової літератури, а також організацій, відповідальних за освіту й підготовку кадрів [15, с. 6 — 7], можемо підсумувати, що педагогічний університет є центральним осередком становлення педагогіки як наукової дисципліни, саме у його культурно-освітньому просторі відбувається соціалізація результатів дослідження, їх перетворення на зразки для підручників і для системи освіти в цілому. Таким чином, відсування на другий план психологічних підходів у педагогічній науці є наслідком відповідних процесів у культурно-освітньому просторі педагогічного університету, ще одним результатом причинно-наслідкового типу яких є депсихологізація навчально-виховного процесу в цілому.

Вищенаписане аргументує методологічний характер антропологічних підходів у педагогіці, одним із варіантів яких є антропно-психодинамічний підхід у дослідженні та проектуванні культурно-освітнього простору педагогічних університетів, що представлений як вияв “полюсу культури гідності” в руслі культурно-історичної психології — дисципліни, предметом якої є розуміння механізмів перетворення культури у світ особистості та народження культури у процесі розвитку особистості (О.Г. Асмолов). Завдяки антропно-психодинамічному підходу як методологічному в дослідженні культурно-освітнього простору педагогічного університету відкриваються нові можливості не тільки для педагогіки, а й для антропології, психології, соціології, етнології, лінгвістики тощо.

У контексті розуміння колективу (педагогічного чи студентського) як психосоціокультурних корпорацій дослідниками у царині педагогіки визнається існування квазісоціальних єдностей — соціально-психологічного клімату, інформаційного, комунікативного простору, корпоративної культури, що характеризуються спрямованістю, об'єднаністю діяльності.

Педагогічний університет як цілісність, спрямована на певну мету, вибудована як спеціально структурована та координована система, призначена для певного виду діяльності (у першу чергу – освітньої) та пов'язана із навколишнім середовищем [9, с. 16], може розглядатися як організм, отже, до неї застосовні положення антропології та психології. Український філософ-історик Д.І. Чижевський у праці “Культурно-історичні епохи” писав, що прагнення “історичної науки подати цілісну і заокруглену

характеристику епохи так само виправдане, як стремління подавати заокруглені, суцільні характеристики окремих осіб” [22, с. 7], при цьому завданням історика, на його думку, є встановити стилістику історії культури, відкрити цілість образу епохи, що співзвучно із тезою Л. Феєрбаха про місію філософа — з відновлення цілісності людини, як і для організаційного антрополога в педагогічних дослідженнях важливо створити цілісний образ культурно-освітнього простору університету.

Проводячи, в аспекті психодинамічного підходу, паралель між пошуком образу університету, його зібраного, цілісного культурно-освітнього простору, ще раз звернемося до положень психології пізнання, сформульованих О.Леонтьєвим, у тому числі — до поняття образу світу, яке він пояснює як єдність тривимірного простору, фактора часу як четвертого виміру і створеного суспільною практикою п'ятого — квазівиміру — поля значень [13], таким чином, структурно об'єднуючи особистісний образ світу й образ культурно-освітнього простору університету, розширюємо можливості дослідження останнього у напрямі процесів смислотворення, отже, й генерування цілей, цінностей, установок та їх перенесення у професійно-особистісні структури завдяки процесам соціалізації та ідентифікації. Продовжуючи пошук обґрунтування доцільності такого підходу, погоджуємось зі структурним підходом В.В. Сидорової, згідно з яким пошук структури свідомості приводить до розуміння, що і “квант” як умовна метафорична одиниця свідомості, і “хвиля” як акт свідомості опосередковані культурою, а “в сукупності цей феномен опосередкування змістів та процесів свідомості може бути названим культурою роботи свідомості” [17, с. 79], що структурно об'єднує індивідуальну та колективну свідомість, уніфікує предмет дослідження (культурно-освітній простір університету чи, наприклад, професійну культуру педагога), фокусуючи його в цій точці [свідомості]. На продовження вищезазначеного структурного підходу в М. Коула, який на основі вивчення мислення та культури виокремив біологічний, соціологічний, психологічний, антропологічний та лінгвістичний підходи [11, с. 24 — 44], описано також функціонально-системний підхід, у рамках якого вчений, як і Л. Виготський, співвідносить організацію вищих психічних функцій та умови їх формування — по-різному побудовані суспільні практики тої чи іншої культури [11, с. 46]. Таким чином, ґрунтуючись на результатах аналізу літератури, вважаємо можливим застосування антропно-психодинамічного підходу для вивчення та проектування явищ культури, зокрема, культурно-освітнього простору педагогічного університету.

Громіздкість низки соціологічних інструментів, досить популярних серед педагогів-дослідників, хоча й сприяє достатньо вичерпному вивченню різних суспільних явищ, дисонує зі своєю “камерністю” культурно-освітніх процесів, показує тільки найбільш очевидні результати, особливо в педагогічній університетській освіті (в т.ч. через ефект “досвідченості у тестуванні”), тому антропно-психодинамічний підхід, з його індивідуальним виміром, видається перспективним.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Культурно-освітній простір педагогічного університету можна ототожнити із соціальною одиницею (самим закладом), у такому випадку доцільним буде застосування антропно-психодинамічного підходу до його [простору] аналізу.

Антропно-психодинамічний підхід до вивчення культурно-освітнього простору передбачає врахування фактора спільної еволюції педагогічного університету та його культури, отже, враховує можливість структурування та логічної єдності життя цього навчального закладу за аналогією до життя іншої соціальної одиниці — особистості; дослідження внутрішніх механізмів діяльності та її зовнішніх виявів із застосуванням антропологічних та психологічних теорій.

Культурно-освітній простір, отже й педуніверситет, існують у певних зовнішніх умовах, як і особистість, тому існує прямий та зворотний зв'язок між внутрішньою

системою цінностей та пріоритетами освітньої культури суспільства. Тип цього зв'язку характеризує соціальну інтегрованість педагогічного університету та рівень його взаємодії з оточенням, його механізмом є трансцендентальність культурно-освітнього простору як вияв антропності.

Перспектива подальшого дослідження цієї тематики полягає в тому, що завдяки розробці практичних методик досліджень організацій-університетів та квазікультурних формацій (наприклад, культурно-освітнього простору педагогічного університету) на основі антропно-психодинамічного підходу збагатить інструментарій дослідника практичними, перевіреними часом і досвідом методиками.

Література

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Борис Герасимович Ананьев. — СПб. : Питер, 2001. — 288 с.
2. Анохин П.К. Принципиальные вопросы общей теории функциональных систем / Пётр Кузьмич Анохин // Анохин П.К. Очерки по физиологии функциональных систем. — М. : Медицина, 1975. — С. 17 — 62.
3. Барблян А. Европа и университеты // Вестник высшей школы: Alma mater. — 1991. — № 7. — С. 9 — 17.
4. Бердяев Н.А. Человеческая личность и сверхлические ценности / Николай Александрович Бердяев // Современные записки. — 1937. — № 44. — С. 319 — 332.
5. Ведняпина В.А. Антропологизм как методология научного познания соотношения “человек — мир” // Современные проблемы науки и образования: электронный научный журнал. — 2006. — № 1. — С. 41 — 42. — Режим доступа: www.science-education.ru/9-43.
6. Вернадський В.І. Кілька слів про ноосферу [Електронний ресурс] / Володимир Іванович Вернадський // Режим доступу : <http://www.valeolog.com/noosphre.htm>
7. Гелен А. О систематике антропологии / Арнольд Гелен // Проблема человека в западной философии: Переводы / Сост. и посл. П. С. Гуревича; Общ. ред. Ю.Н. Попова. М.: Прогресс, 1988. — С. 151 — 201.
8. Гумилёв Л.Н. Этносфера: История людей и история природы / Лев Николаевич Гумилёв. — М.: Экопрос, 1993. — 544 с.
9. Дафт Р. Организации: [учебник для психологов и экономистов] / Ричард Дафт. — СПб. : ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2003. — 480 с.
10. Зеньковский В.В. Проблемы воспитания в свете христианской антропологии / Василий Васильевич Зеньковский. — Клин : Фонд “Христианская жизнь”, 2002. — 271 с.
11. Коул М. Культура и мышление. Психологический очерк / М. Коул, С. Скрибнер. — М. : Прогресс, 1977. — 259 с.
12. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. — М. : Смысл, Академия, 2005. — 352 с.
13. Леонтьев А.Н. Образ мира / Алексей Николаевич Леонтьев // Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения — М. : Педагогика, 1983. — С. 251 — 261.
14. Лосский Н.О. Техническая культура и христианский идеал / Николай Онуфриевич Лосский // Путь. — 1928. — № 9. — С. 3 — 13.
15. Огурцов А.П. Дисциплинарная структура науки. Её генезис и обоснование : автореф. дисс. на соискание науч. степени доктора философ. наук : спец. 09.00.01 «Диалектический и исторический материализм» / А.П. Огурцов. — М., 1988. — 51 с.
16. Плеснер Х. Ступени органического и человек: Введение в философскую антропологию / Хельмут Плеснер / Пер. с нем. - М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2004. — 368 с.
17. Сидорова В.В. Культура образа. Крос-культурный анализ образа сознания / Сидорова Варвара Владимировна. — Харьков : Гуманитарный Центр, 2012. — 220 с.
18. Ухтомский А.А. Избранные труды / Алексей Алексеевич Ухтомский. — Л. : Наука,

1978. — 358 с.

19. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии. — М.: ФАИР-ПРЕСС, 2004. — 576 с.

20. Фейербах Л. Вопрос о бессмертии с точки зрения антропологии // Избранные философские произведения: в 2 т. / Людвиг Фейербах. — Т. 1. — М.: Государственное издательство политической литературы, 1955. — 676 с.

21. Флоренский П.А. У водоразделов мысли / Павел Александрович Флоренский. — М.: Правда, 1990. — 447 с.

22. Чижевський Д. Культурно-історичні епохи / Дмитро Іванович Чижевський. — Авсгбург-Монреаль, 1978. — 16 с.

23. Шарден Т. Феномен человека / Тейяр де Шарден. — М.: Прогресс, 1965. — 296 с.

24. Шелер М. Положення людини в космосі / Макс Шелер // Читанка з філософії: У 6 книгах. — К.: Довіра, 1993. — Кн. 6: Зарубіжна філософія ХХ століття. — С. 146 — 152.

25. Юркевич П.Д. Идея / Памфил Данилович Юркевич // П.Д. Юркевич. Философские произведения. — М.: Правда, 1990. — С. 9 — 68.

26. Ячин С.Е. Антропологический принцип и идея образования (продолжение) / Сергей Евгеньевич Ячин // Высшее образование в России. — 2005. — № 3. — С. 127 — 129.

Cassirer E. An essay on man. An introduction to a philosophy of human culture / Ernst Cassirer. — Yale University Press, 1972. — 237

Тема 6

Основні емпіричні методи дослідження

1. Характеристика емпіричних методів дослідження.
2. Системний аналіз: основні поняття

Рекомендована література

1. Сисоєва С., Кристопчук Т. Методологія науково-педагогічних досліджень : підручник. Рівне: Волинські обереги, 2013. 360 с.
2. Науково-педагогічне дослідження : навчальний посібник для магістрантів / Укладачі: Н.Н. Чайченко, О.М. Семенов, Л.М. Артюшкіна, О.М. Рудь. Суми : СОІППО, 2015. 190 с.
3. Емпіричне пізнання світу – функції і методи. URL : <https://alexus.com.ua/empirichne-piznannya-svitu-funkcii-i-metodi/>

Методичні поради. Матеріали для ознайомлення

1. Ознайомтесь із відповідними матеріалами у навчальних виданнях [1; 2].
2. Прочитайте популярну публікацію [3]. Які відмінності у змісті викладеного матеріалу наявні? Яка причина цих відмінностей? Наскільки їх наявність впливає на суть викладеного?
3. Прочитайте статтю (Smolinska O., Drach, M., Dzyubynska K. University monitoring research: experience and results. *Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies*. 2018. 20(86). 153–160.).
4. Які методи використали дослідники? З якою метою? Які результати отримано?

UNIVERSITY MONITORING RESEARCH: EXPERIENCE AND RESULTS

Abstract. The article deals with the research on the monitoring that has recently been intensified, as well as radical changes in the organization of Ukrainian universities, thus we can observe that it is gradually changing its goals, and as a result functional features. Initially, the conduction of monitoring research is related to the definition of the degree of subjective perception of the quality of lecturers' activity, as well as administrative and organizational changes, but afterwards it performed the functions of control and evaluation. Today the monitoring research is becoming an integral part of inner audit of the quality of educational activity. The problems, which arise, concern both the quality of monitoring tools and the purpose of monitoring; its results are also connected with the results of efficient activity of subjects in educational process, including the university. It should be noted that, except for the purely internal instrumental functions, in the future, monitoring will become the means of the diagnosis of transparent activity in higher educational institutions. One of such steps is the demonstration of the content and the results of monitoring research, which was conducted at Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv during 2008–2016, especially the results since 2010, as they enable us to compare. The authors give emphasis to the monitoring stages, analyzing the objectives, content and results. The data analysis of the research is the basis for the new approaches formation, concerning the university as a subject. This study stimulates the development of similar practices at other universities. First of all, it will encourage the transparency in their activities; secondly, the exchange of experience in the formation of internal system of quality, and finally, this work is essential in the creation of common space for international relations and significant inter-university research.

Keywords: monitoring, university, internal system of quality, academic culture, the organization of educational process.

Introduction. The conducting of monitoring research at universities is very diverse both in the terms of its objectives, and from the standpoint of appropriate technologies usage. Obviously, the goals, tracking the dynamic changes of the quality of higher education and educational activity, have recently

become vitally important, therefore, the monitoring research is becoming an internal university tool to define its quality. Analyzing the current situation at Ukrainian universities, we concluded that it resembles the situation, which was at the leading European and American universities in the early 1990s, when the quality of university education became the major issue in the sphere of politics, economics and management. According to Harvey Lee and Askling Berit (2003), these changes were crucial and emerged as a result of combination of different elements: the resigning of commission, the new state sector management, restrictions in funding, increase in the number of students, etc. – “all were manifested in claims for external quality monitoring and catalytic function of monitoring for internal improvements within institution” (Lee Harvey, Berit Askling, 2003, p.69).

Actually, real autonomy of universities, which changed the attitude to monitoring and became a new stage, was, first of all, the introduction of the credit-modular system (CMS) (Order of Ministry of Education and Science of Ukraine (MESU) № 774 “On the introduction of credit-modular system in the educational process”) since 30.12.2005, and then the adoption of credit-transfer system (CTS) (Order of MESU № 943 “On the introduction of European credit-transfer system at higher educational institutions of Ukraine”, since 16.10.2009.) Initially, the recommendations, that were adopted together with the order of MESU № 774 (2005), emphasized a need to take a number of measures, aiming at the stimulation of the process of formation of internal quality control elements, including the creation of the internal monitoring system to assess the quality of specialist training. The initial number of universities, during the first stage of the experiment (2003–2004), was 59, including 7 with regional status, then during the second stage (2005–2008) – other universities started the reorganization of educational activities, according to the order of MESU № 774 (2005). Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv launched a new stage of individual quality regulation of educational indices, based on the “Provisional Regulations on credit-modular system of educational process” (2006) and started in 2006/2007 academic years.

Monitoring research, which is an integral part of an internal quality control system of education in higher educational institution, has partially different meaning in most Ukrainian universities, comparing with the similar foreign studies. This difference is both the result of different orientation of internal quality systems, and their different content. It would not be correct to state that there have not been any quality control systems yet; it is a necessary to mention the Soviet system of CSPQM (complex system of product quality management), the rudiments of which we are still observing, such as: traditional Soviet-style open lessons, mutual and control attending of lectures, that were adopted by Ukrainian system of higher education. The reasons for such a "conservation" are numerous - one of the main consists in the orientation of qualitative educational parameters not to the students or employers, but to universities as organizations and their management, this happened due to the delay in the cancellation of a number of regulations concerning the organization of the educational process and came into action at the beginning of 90-es and until recently. At the same time, a lot of Ukrainian universities, especially those that position themselves as flagships of change, are creating such internal quality control systems that are aimed at the students and their future career, besides, these systems are closer to adjustment than to regulation and do not have the signs of repression. Now active changes are taking place, but the present results are fixing the current state of affairs.

Ukrainian informational resources, considering monitoring in higher education, namely: the information provided by universities on their websites, that are, mostly, regulations on monitoring and / or monitoring groups in higher educational institutions (available at appropriate sites), scientific publications (Hotsul V., Dobrianskyi I., Zymomrya M., 2012; Olendr T., 2011; Plysenko N., 2016; Rakov S., 2013; Hrynevych L., 2010 and others), textbooks for students of certain specialities, scientists, practitioners (Pasichnyk N., Riezina O., 2011; Tsekhmistrova H., 2004).

Other sources demonstrate the fact that the monitoring research in higher education sets some other tasks. In particular, O. Belash et al. (Belash O., Popov M., Ryzhov N., Ryaskov Ya., Shaposhnikov S. & Shestopalov M., 2015), firstly, determine another reference point of the education quality system – stakeholders and, secondly, the object of their potential satisfaction is the quality of the educational program and the environment of its implementation. One more possible option, regarding the internal quality system and its monitoring, is to conform it according to the ISO standards, this theme is studied by D. Dugarova et al. (Dugarova D., Starostina S., Kimova S. & Kazachek N., 2016).

The analysis of exclusively pedagogical aspects of internal quality systems is carried out in OECD-Institutional Management in Higher Education (IMHE) project (2008), where the institutional subjects

that form the quality of education (teachers, institutional leaders, students) are defined, as well as the main units of the quality are distinguished and the recommendations are given, namely: “Ensure that the institutional policy on quality teaching is understood and implemented properly by faculty members. Disseminate a quality culture in the whole institution and facilitate collaborative work and information fluidity. Reconsider their reflection role in addition to the more technical one. Combine research in educational sciences with the definition of practices. Experiment to develop new measurement and evaluation methods. Be receptive and enhance communication tools to gather teacher and student suggestions. Keep an open-oriented approach towards external inputs and good practices examples, creating a communication network with quality assurance agencies and external partners” (p. 76).

The study of the challenges, which English universities face, is due to the expansion of private educational institutions and the recommendations on the improvement of the quality of education, which was carried out by the University Alliance (2014), where the monitoring is a technical tool for the assessment of general educational situation in the system.

The article by I. Huet et al. (Huet I., Rafael J.A., Costa N. & Oliveira J.M., 2010), is thematically close to our article, because it also considers various possibilities for the creation of a model of the university high-quality educational system, its components, subjects and regulatory mechanisms, based on the monitoring research – the Quality Assurance System.

Methods. The monitoring research on the quality at Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv has started in 2008 and it is annually held during the spring semester. The means of monitoring research are anonymous questionnaire with questions of open and close types. Every year the participants of the survey are students from different courses, approximately 900 ± 100 , except for the first course. This number of respondents, on average, amounts to one third of the total amount of full-time students. The study of the opinion of the first-year students on the organization of the educational process is inefficient, due to their low level of awareness, and secondly, because of the implementation of transitional organizational forms in their studies (for example proseminar) and the specific structure of their curriculum, where social sciences and humanities are present, which help to soften the transition from secondary to university education; the didactic principles of consistency and continuity are actualized.

Results. The research, aimed at monitoring of the quality of higher education and educational activities, which was held at Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, evolved and passed several conventional stages: the first one – pilot (2008–2009 years), the second – the research on the organization of the studying process, according to the credit-modular system (2010–2011 years), the third – the research on the organization of the studying process, according to the credit-transfer system (2012–2015 years), the fourth – the research on the organization and the quality of the educational process (2016).

Each stage met certain goals and had definite results. The first stage analyses the learning process from the students’ point of view, it interprets the obtained results and transfers them into the sphere of communications “university-student”.

The second stage monitored a real efficiency of educational process organization according to the credit-modular system, aiming at regulatory correction (30,8 % questions), besides, in the survey, special attention is paid to the issue of providing the quality of educational activities (53,9 % questions) and the prevention of corruption (15,3 % questions). Open question was worded in the following way: “What would you like to change at your university and the faculty?”

On the third stage the structure of questions was changed: questions on the organization of educational process – 33,3 %, quality – 50 %, prevention of corruption – 16,7 %. Three questions – on professional choices and employment – were added. They are the following open questions: “Could you specify the disciplines, which you consider inappropriate for your professional training? What subjects would you like to introduce into the curriculum, or to increase the number of hours to improve your professional training? Your suggestions on the improvement of the learning process at the university”. The questionnaire was slightly modified in 2014, concerning the open questions: two of them were united in one (about subjects) and those, related to the professional choice, were removed, as they became a part of the marketing department study.

On the fourth stage the structure and content of the questionnaire were modified, some questions were added. They concerned the study of the level of subjective perception of the type of educational space prevailing at university, especially the degree of student involvement in achieving the educational

results. Thus, the questions, regarding the organization of educational process, made up 36,8 %, the quality – 31,6 %, the prevention of corruption – 5,3 %, the subjectivity of students – 26,3 %. First of all, these changes were intend to implement the university’s desire to build an efficient communication with students and, secondly, to assess the development of the declared student-oriented approach, thirdly, to determine the prospects of the strategy formation and tactics to build internal quality system.

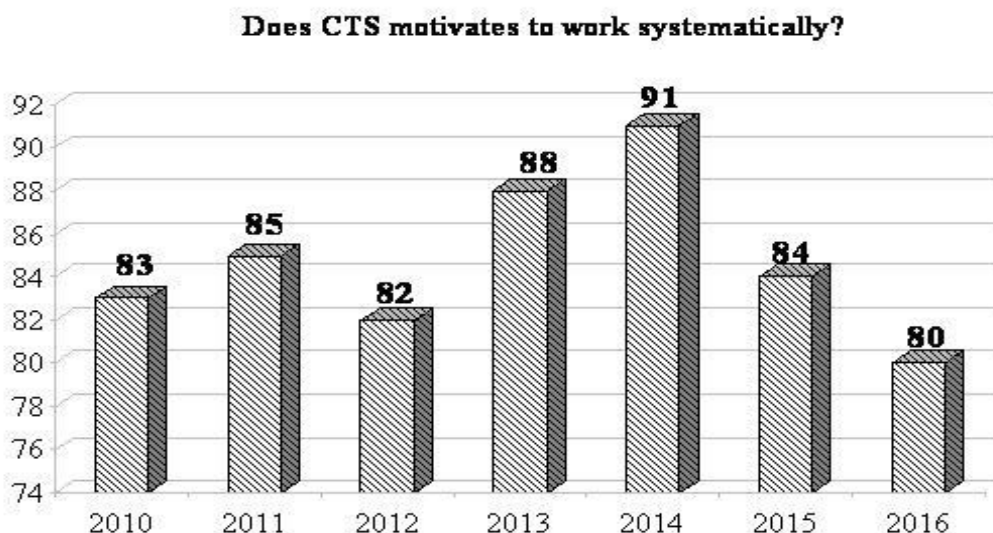
Finally, we obtained the answers to the cross-cutting issues of the 2–4 stages (pilot stage questionnaire was structured in a different way):

- concerning the organization of educational process (“Does CTS motivates to work systematically?”, “Which difficulties in your training are caused by CTS?”, “What form of final term control is the most appropriate for you?”);

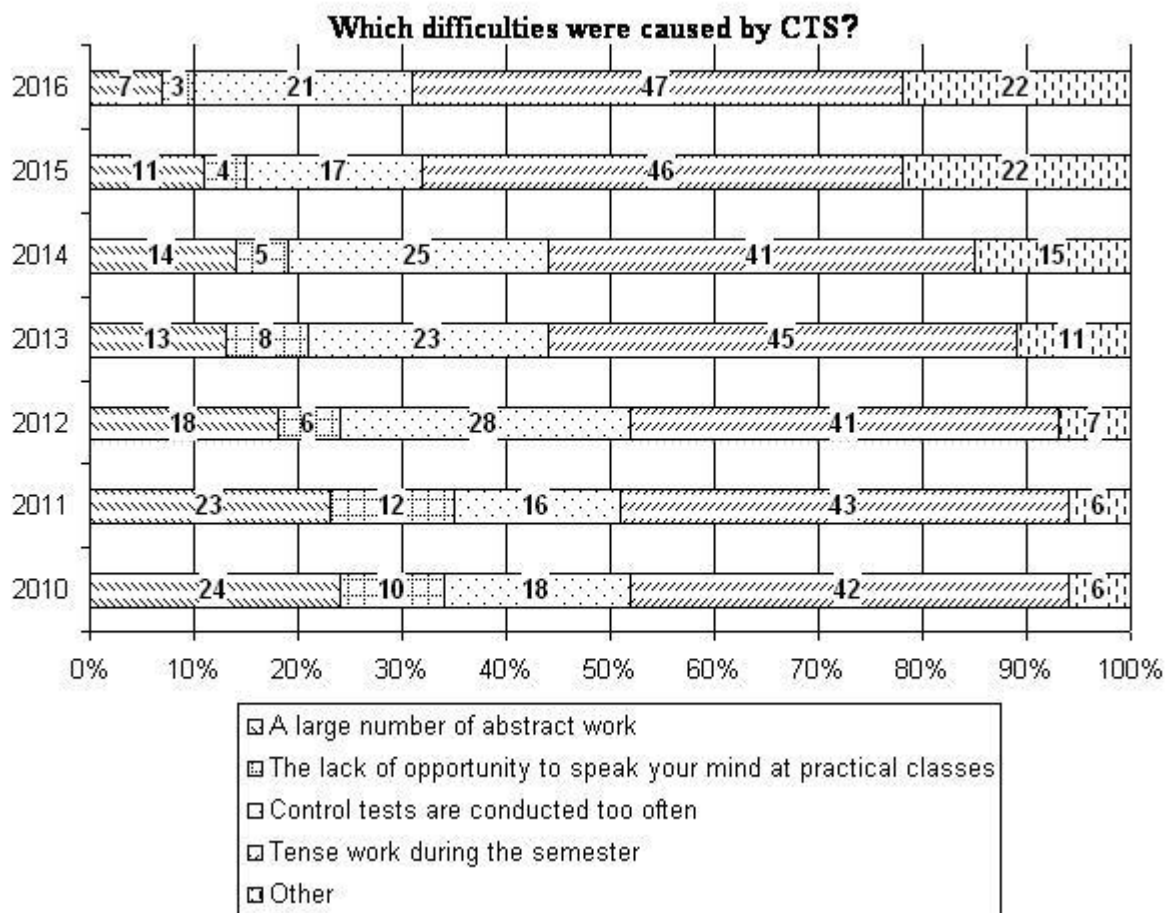
- concerning the quality of educational activities (“Assess the level of teaching at the faculty in grades”, “Does the level of educational literature provision correspond to the demands that are put forward to your educational results?”);

- concerning the prevention of corruption (“Do you feel that your teachers are interested in your educational success?”, “Have you ever had, at least once, conflict communication with teachers?”, “Do teachers follow ethical standards in teaching and communication?”).

The results of the questioning are demonstrated below.

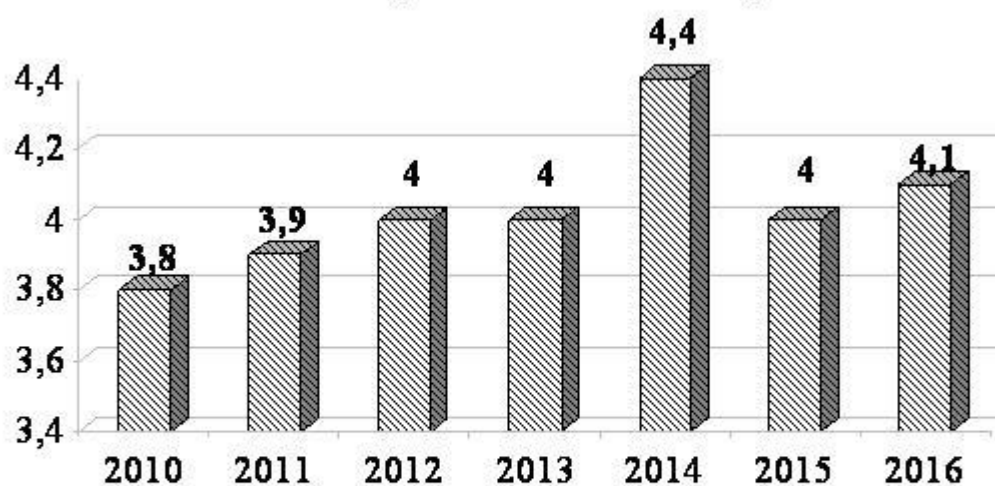
Picture 1. Assessment of CTS as a stimulating educational factor (2010–2016 years)

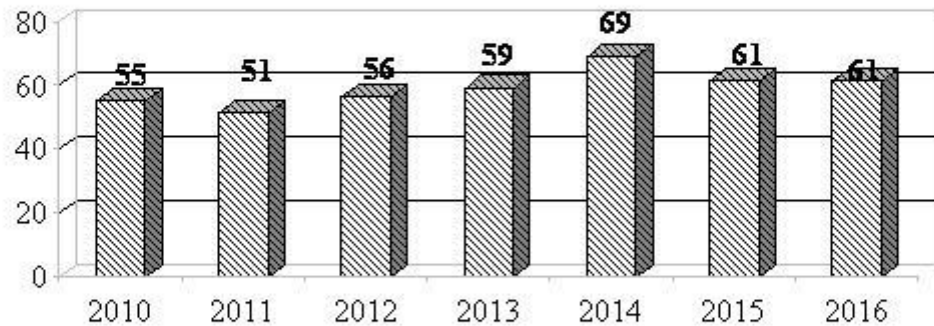
Picture 2. The specification of the content of educational factors that cause difficulties (2010–2016)

Table 1.**The preferable form of the term control of educational results**

	Test tasks	Writing work of descriptive character	Oral interview	Combination of different forms
2010	44	18	13	25
2011	32	21	9	38
2012	45	15	10	30
2013	50	11	9	30
2014	46	12	9	33
2015	54	12	14	20
2016	43	14	17	26
	45±11	15±5	12±4	29±9

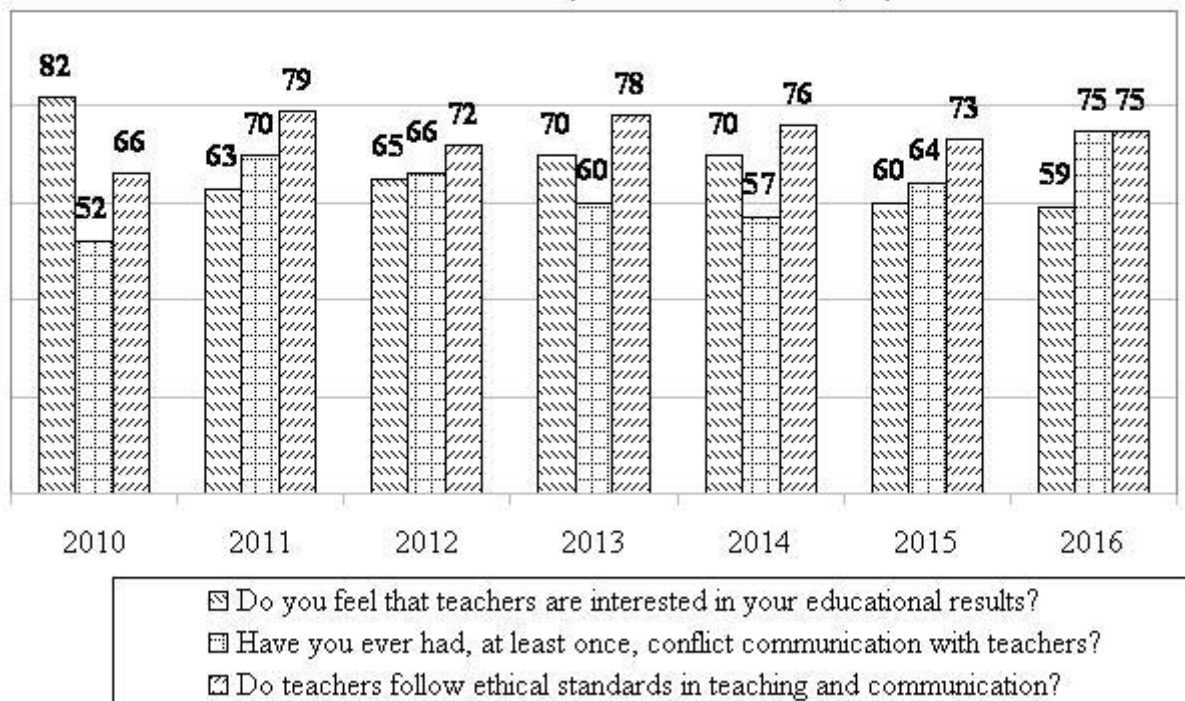
Assess in grades the level of teaching**Picture 3. Students' assessment of the quality of educational activity at university**

Does the level of educational literature provision correspond to the requirements, which are put forward to your educational results?

Picture 4. Students' evaluation of the adequacy between the quality of educational literature provision with own educational results

Issues concerning the quality of personal communication between teachers and students (affirmative answers, %)

Picture 5. The evaluation of direct communication with teachers, done by students.

We investigated the results and revealed the following tendencies: the issues of organizational character had general positive dynamics of strengthening the stimulating effect of credit-transfer system till 2014 and the subsequent weakening (Picture 1), which may be the result of misinterpretation of the abolishment of the order of MESU № 774 (2005) “On the adoption of credit-modular system into

educational process” in 2014. The lack of media and legal literacy both among the students and among the teachers has led to the distortion of information and, therefore, the authority and effectiveness of CTS were wrongly devaluated. Another issue, aimed at the monitoring of educational process organization at the university, was to find out the essence of the difficulties, which students should overcome, to achieve good educational results (Picture 2). The following tendencies are clearly seen: the reduction of abstract work significance (from 24 % to 7 %), the expansion of opportunities to speak up your mind during the lesson (from 10 %, to whom it was problematic, to 3 %), high frequency of control tests was sometimes assessed as bigger complication and sometimes not (tendencies were not observed). Despite the fact that the first question demonstrated some reduction in stimulatory function of CTS, the tension of work is the growing factor, which significantly affects the sense of difficulty in achieving individual educational goals, during the semester (from 42 % to 47 %). While determining the priority form of the final term control (Table 1), students gave their preference to tests (on average 45 %) and to the different combined forms (29 %), and moreover, since the introduction of compulsory term examination (2015), the importance of tests has decreased, but of other combined forms – increased.

The second set of questions is dedicated to the subjective assessment of the quality of the educational process by the students. The practice of assessing the quality of teaching in grades is familiar to a student, that’s why the results adequately reflect their real opinion (Picture 3). In prospect, the comparison of students’ success and the marks, which they give to teachers, may be also of great scientific interest. To conclude, the absolute index fluctuates within 98 %, ratings from grades 3 to 5 (scale from 2 to 5), whereas the fluctuation of 4 and 5 marks is from 65 % to 82 %. A significant decrease in quality was also connected with the introduction of compulsory examination in 2015 when both teachers and students were adapting to new organizational conditions.

The study of the issue of the correlation between the level of educational literature provision and the demands, that are put forward to the educational results of students, is determined by the need to monitor the conformity between studying methods and means. The analysis of the students’ responses (Picture 4) confirmed that such a conformity exists, however, the growth in 2014, followed by the decline, demonstrates the dependence of this index not only from the work of the department, library, the students themselves, but also from purely technical factors (for example, the connection to the internet of all the academic buildings and dormitories of the university was fully completed in 2012); at the same time it coincided with a change in educational standards and approaches to the publication and distribution of educational materials. In the future, this question will be excluded from the questionnaire forms.

The following set of questions directed at the prevention of corruption included three questions: “Do you feel that your teachers are interested in your educational success?”, “Have you ever had, at least once, conflict communication with teachers?”, “Do teachers always follow the ethical standards in teaching and communication?” (Picture 5) Formulated in such a way, these questions made it possible to detect the level of risks of corruptive behavior. In general, students felt some decline of teachers’ interest in their educational success, the reason, except for the objective ones, was the increase of their self-esteem. Concerning the conflict communication, the average index amounted to 63 % over the years. However, it was done without further examination and classification of its types. In the future this issue will be studied with the help of separate survey by social and psychological services, as it is not illustrated in this article. Nevertheless, the level of the teachers who keep to the ethical norms is rather high (74 %) and demonstrates the stability ± 6 %.

Another result was the determination of such index as: the necessary to combine education and work, it was not included into general summary, as was obtained only during last three years. It increased from 36,7 % in 2014 to 46,6 % in 2016. This result also correlates with the results of the study of migration tendencies, which was conducted in our university and other Lviv universities in 2010/2011 academic years (Stybel V., Drach M., Smolinska O., 2015). Comparing these results with the similar ones, obtained at Kharkiv National University named after V.N. Karazin (Nikolayevska A., 2017), we can state that the level of migration disposition is higher among Lviv students in general, and, particularly, among the students of our university, and has a different structure (at the time of the research, the possibility to study was more important for the citizens of Lviv (88,24 % vs. 33 %) and to work (87,8 % vs. 52 %), showing higher index of potential migrants (16,02 % vs. 2 %)).

Consequently, the monitoring at Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv is only one of the possible means of internal system formation for providing the

quality of education and educational activities, which are its balancing components. According to the annual results of the study, a lot of management, personnel, economic decisions were made, both at the group and departments levels, as well as at the university level.

Discussion. To conclude, the conduction of the eight-year monitoring research, in addition to the research aims, also became the way to implement a number of administrative goals to detect and solve tactical problems by means of the development of horizontal communication. The experience of the similar research affirms that both the content of the questionnaires, and the results correlate with the conditions of the university existence and its activities. The criteria of control also differ, for example Annienkova I.P. (2010) attributes the following criteria to the index of university-level: the rating of the higher educational institution among the others; the percentage of graduates who are employed in the field of their specialty; the percentage of graduates who work in the field of their specialty in 1, 3, 5 years after graduation; the assessment of graduates' readiness for professional activity as a supervisor/ top manager (at the high, medium, low level); self-assessment of the graduates' readiness to the professional activity (high, medium, low); salaries of graduates (Annienkova I., 2010). However, some indices can be compared: for instance, at Kharkiv National University named after Karazin, students assessed the quality of teaching as 4,3 points during the period of 2002-2010 (Nikolaievska A., 2017), while our research has documented an average grade - 4,0, for the last 7 years (Picture 3). The thematic questioning "Teacher from the students' point of view" became the most widely spread, for example, at National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv National University named after Taras Shevchenko, Kyiv University of law, Ivan Franko Lviv National University and others; their mission was to become the instruments in the implementation of personnel policy, the factor of individual teacher's rating, such kind of research was also carried out by us, but the results were not presented in this article. Besides, it's impossible to ignore the general approach to the preparation of questionnaires, their estimation as solely sociological tools (Shvets D., Turba O., 2011; Pilov P., Svizhevskaya S., 2014; Hapon N., Dubniak M., 2009). The publishing of the research results, which were carried out, is usually done at the university sites, in such a way, they are partially isolated from the general scientific discussion, and therefore require more active generalization, at the same time ethical boundaries of such generalizations, concerning universities, are not completely obvious. Although, the information about the overall level of student's satisfaction with the organization of educational process and their requirements to the teachers' personality are, to some extent, subjectively-oriented.

Conclusions. Summing up, the monitoring, which is conducted by higher educational institution to implement the internal system of the quality of higher education and educational activities, achieves different aims, including – managerial, organizational, communicative. The key problems of monitoring, at the university level, are: its tools, the processing of the results and the preparation of recommendations. Another problem of such a research, which is specifically Ukrainian one, is the promulgation of these results in real conditions of Ukrainian higher education. This is closely connected with the general characteristics of cultural and educational space of higher education and with the individual features of academic culture of a separate university.

The prospective of further research can be seen in two directions: elaboration and verification of tools for further internal monitoring research of the quality of education; the preparation of common ethical approaches to such types of the research and promulgation of these results.

References

Belash, O., Popov, M., Ryzhov, N., Ryaskov, Ya., Shaposhnikov, S. & Shestopalov, M. (2015). Research on University Education Quality Assurance: Methodology and Results of Stakeholders' Satisfaction Monitoring. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 214, 344 – 358.

Dugarova, D., Starostina, S., Kimova, S. & Kazachek, N. (July, 2016). The System of Monitoring Education Quality and Quality Assurance at the Higher Educational Establishment in Accordance with the Criteria and Standards of the Russian Association for Engineering Education. *Indian Journal of Science and Technology*, Vol. 9 (27). Doi: 10.17485/ijst/2016/v9i27/97694

Harvey, L. (1998, November). An Assessment of past and Current Approaches to Quality in Higher Education. *Australian Journal of Education*, 42(3), 237-255.

Harvey, L., & Askling, B. (2003). Quality in higher education. In R. Begg [Ed.], *The Dialogue between Higher Education Research and Practice* (pp. 69-83). New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow: Kluwer Academic Publishers. Doi:10.1007/978-0-306-48368-4_6

How do we ensure quality in an expanding higher education system? (May, 2014). Great Britain, London: University Alliance.

Huet, I., Rafael, J.A., Costa, N. & Oliveira, J.M. (2010). Quality Assurance System to monitor the teaching and learning process at the University of Aveiro (Portugal). Retrieved November 21, 2017, from <http://hdl.handle.net/10773/9048>

OECD-Institutional Management in Higher Education (IMHE) project (2010). *Learning our lesson: A review of quality teaching in Higher education*. Retrieved November 21, 2017, from <https://www.oecd.org/edu/imhe/learningourlessonreviewofqualityteachinginhighereducation.htm#3>

Annikenkova, I. P. (2010). Monitorynh yakosti osvity u vyshchyykh navchalnykh zakladakh [The monitoring of the quality of education at higher educational institution]. *Vyshcha osvita Ukrainy, Is. II (20)*, 404-413.

Drach, M., Berko, Y. M., Melnyk, O. M., Stepaniuk, O.I., Tyranovets, V. I., & Tsiryak, O. Y. (2006). *Tymchasove polozhennia pro orhanizatsiiu navchannia za kredytno-modulnoi systemoiu u Lvivskomu natsionalnomu universyteti veterynarnoi medytsyny ta biotekhnologii imeni S.Z.Hzhytskoho* [Provisional Regulations on credit-modular system of educational process at Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv]. Lviv, Ukraine: LNUVMBT.

Hapon, N., & Dubniak, M. (2009). Vykladach ochyma studentiv [Teacher with students' eyes]. *Visnyk Lvivskoho Universytetu. Seriiia pedagogichna*, 25 (1), 106-113.

Hotsul, V., Dobrianskyi, I., & Zymomia, M. (2012). Dosvid mizhnarodnykh monitorynhovykh doslidzhen v osviti ta yikh znachennia dlia vyshchoi shkoly [The experience of international monitoring studies in education and their significance for higher education]. *Molod i rynek*, 2, 28-34.

Hrynevych, L. (2010, May). Monitorynh yakosti osvity na natsionalnomu rivni: dosvid SShA [Monitoring of the quality of education at a national level: the USA experience]. *Zbirnyk naukovykh prats Vinnytskoho derzavnogo pedagogichnogo universytetu imeni M. Kotsiubynskoho*, 23, 165-175.

Pro zaprovadzhennia u vyshchyykh navchalnykh zakladakh Ukrainy Yevropeiskoi kredytno-transfernoi systemy [On the introduction of European credit transfer system into the higher educational institutions of Ukraine]. (2009) Ministry of Education and Science of Ukraine (2009, October 16). Retrieved July 25, 2017, from <http://mon.gov.ua/activity/education/vishha/spivpratcyia.html>

Pro vprovadzhennia kredytno-modulnoi systemy orhanizatsii navchalnogo protsesu [On the introduction of credit-modular system in educational process]. (2005) Ministry of Education and Science of Ukraine (2005, December 30). Retrieved July 25, 2017, from http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/3177/

Nikolaievskia, A. M. (2017). Vykladannia ochyma studentiv [Teaching with the students' eyes]. *Kharkivskyy Universytet*, Retrieved July 25, 2017, from http://www-gazeta.univer.kharkov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=265&Itemid=262

Olendr, T. M. (2011). Monitorynh yakosti pryrodnycho-naukovoï osvity v universytetakh SShA: istorychnyi aspekt [The monitoring of the quality of natural-science education in the USA: historical perspective]. *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnologii universytetu "Ukraina"*, 3, 140-145.

Pasichnyk, N., & Riezina, O. (2011). Monitorynh yakosti osvity [Education Quality Monitoring]. In O. Avramenko (Ed.), *Measurement in Education* (pp. 287-311). Kirovograd, Ukraine: Lysenko.

Pilov, P. I., & Svizhevska, S. A. (n.d.). Anketuvannia yak mekhanizm monitorynhu zadovolenosti vnutrishnykh spozhyvachiv osvitnoho protsesu [Questioning as a mechanism to monitor the inner consumer's satisfaction with the educational process]. Retrieved July 25, 2017, from http://www.nmu.org.ua/ua/content/infrastructure/structural_divisions/science_met_dep/statti_akr/anketuvannya-yak-mekhan-zm-mon-toringu-zadovolenost-vnutr-shn-kh-spozhyvach-v-osv-tnogo-protsesu.php

Plysenko, H. P. (2016). Monitorynh yakosti vyshchoi osvity iz zastosuvanniam informatsiinykh tekhnologii v konteksti intehratyvnoi systemy realizatsii konkurentnykh perevah: teoretyko-metodychni aspekty [Monitoring of the quality of higher education with the usage of informational technologies in the context of the implementation of integrative system of competitive advantages: theoretical and methodological aspects]. *Bulletin KNUVD*, 2 (97), 71-79.

Rakov, S. A. (2013). Propozytzii do kontseptsii natsionalnoi systemy monitorynhu yakosti osvity (NS MiaO) [Proposals on the concept of a national system of monitoring of the quality of education (NSMQE)]. *Bulletin TIMO*, 1-2, 8-22. Retrieved from <http://www.timo.com.ua>

Shvets, D. Ye., & Turba, O. O. (2011). Sotsiologichne opytuvannia yak mekhanizm monitorynhu zadovolenosti studentiv stanom navchalno-vykhovnoho protsesu [Sociological survey as a mechanism to monitor the students' satisfaction with the state of educational process]. *Humanitarnyy visnyk Zaporizkoyi derzavnoyi akademii*, 47, 237-243.

Stybel, V. V., Drach, M. P., & Smolinska, O. Ye. (2015). Mobilnist studentiv LNU veterynarnoi medytsyny ta biotekhnologii imeni S.Z. Gzhytskoho ta yikh mihratsiini nastroi (za materialamy sotsiologichnogo doslidzhennia, provedenoho Mizhnarodnym instytutom osvity, kultury, zviazkiv z diasporoiu NU «Lvivska politekhnika») [The mobility of students of Lviv National S.Z. Gzhytskyi University of Veterinary Medicine and Biotechnologies and their migration disposition (based on a results of social research, conducted by the International Institute of Education, Culture, Relations with the Diaspora NU "Lviv Polytechnic")]. *Naukovyy visnyk LNUVMBT named after S.Z. Gzhytskyi*, Vol. 17, Part 4, No 1 (61), 346-350.

Tshekhistrova, H. S. (2005). Monitorynh yakosti profesiinoi turystskoi osvity [The Monitoring of the quality of professional tourism education]. *Vyshcha shkola*, 1, 66-72.

Тема 7

Методологія, організація, структура магістерського науково-педагогічного дослідження

1. Методологічне, інформаційне, організаційно-практичне забезпечення наукового дослідження.

2. Презентація кваліфікаційної роботи

Рекомендована література

1. Кваліфікаційна робота : Метод. рек. для студентів спец. 011 “Освітні, пед. науки” / уклад. О. Смолінська. Львів : ЛНУВМБ ім. С.З. Гжицького, 2022. 16 с.

2. Науково-педагогічне дослідження : навчальний посібник для магістрантів / Укладачі: Н.Н. Чайченко, О.М. Семенов, Л.М. Артюшкіна, О.М. Рудь. Суми : СОППО, 2015. 190 с.

3. Сисоєва С., Кристопчук Т. Методологія науково-педагогічних досліджень : підручник. Рівне: Волинські обереги, 2013. 360 с.

4. Grafiati. URL : <https://www.grafiati.com/uk/>

5. ONAFT4Ref. URL : <https://4ref.ontu.edu.ua/>

Методичні поради. Матеріали для ознайомлення

Типологія наукової інформації та основні види видань. Нормативно-технічні документи. Патентна інформація. Депоновані рукописи. Неопубліковані документи.

Особливості вторинної інформації та її пошук. Призначення та види бібліотек. Бібліотечні фонди: основний і довідковий.

Стратегія інформаційного пошуку. Принципова схема самостійного інформаційного пошуку. Основні цілі інформаційного пошуку. Основні види інформаційного пошуку: бібліографічний, документальний, фактографічний та аналітичний. Накопичення наукової інформації. Спеціальні бібліографічні видання та їх роль в інформаційному пошуку. Організація наукового пошуку. Оформлення результатів інформаційного пошуку.

Систематизація і письмовий виклад опрацьованих матеріалів. Оформлення результатів опрацювання першоджерел: складання виписок, анотацій, конспектів. Робота з онлайн-генераторами посилань (Grafiati, ONAFT4Ref.). Вимоги до оформлення бібліографічного опису ДСТУ 8302:2015.

Основні завдання самостійного інформаційного пошуку

1. Пошук релевантної інформації.
2. Пошук аналогової інформації у суміжних галузях знань.
3. Пошук узагальнення і уточнення одержаної інформації.
4. Пошук аналіз і оцінка інформації, виходячи із власних реальних завдань.
5. Охарактеризувати організацію та етапи проведення інформаційного пошуку.
6. Визначити галузь (галузей) знань, якою (ими) обмежений пошук.
7. Визначити коло традиційних і електронних інформаційних ресурсів, необхідних для пошуку:
  - універсальних;
  - галузевих;
  - тематичних.
8. Звіт про виконання практичного завдання оформити у вигляді списку літератури за правилами, прийнятими для наукового рукопису.

Запитання для самоперевірки

1. Які типи наукових досліджень Вам відомі?
2. Визначити особливості первинних і вторинних документів?
3. Які є види бібліографічних видань?
4. Визначити роль бібліографічних видань для ефективності наукового пошуку.?

Завдання для самостійної роботи

1. Опрацювати рекомендовану літературу.
2. Обґрунтувати застосування бібліографічних знань для ефективності організації самостійного наукового пошуку.

Вимоги до проведення наукового дослідження. Вплив особистісних якостей дослідника на результативність наукового дослідження. Послідовність проведення наукового дослідження. Науковий напрямок, проблема і тема наукового дослідження. Вибір теми дослідження. Ознайомлення із станом обраної теми дослідження. Уточнення теми і складання програми дослідження. Обґрунтування теми, дослідження, його актуальності та новизни. Методологічний апарат наукового дослідження. Мета та завдання дослідження. Вибір методів дослідження. Умови забезпечення адекватності обраних методів дослідження його меті та завданням. Логіка наукового дослідження. Складання календарного плану робіт. Гіпотеза дослідження. Систематичне накопичення дослідних матеріалів. Зведення і опрацювання результатів дослідження. Теоретичний аналіз та літературне оформлення результатів дослідження. Упровадження у практику та оцінювання теоретичної й практичної значущості результатів дослідження.

Експеримент як складова частина наукового дослідження. План і методика експерименту. Вибір способів та засобів фіксації результатів експерименту. Комп'ютеризація експериментальних робіт. Роль особистості науковця у проведенні експерименту

Сутність програми наукового дослідження. Послідовність та зміст етапів дослідження. Рух від проблеми до методичних рекомендацій (проблема, тема, об'єкт, предмет, гіпотеза, завдання, теоретичне обґрунтування, експериментальна перевірка, методичні рекомендації, перспективи подальшого дослідження проблеми).

Етапи дослідження: підготовчий (ознайомлення із станом дослідження проблеми, теми, предмета, розробка плану виконання роботи), виконавчий (теоретичне обґрунтування шляхів дослідження, експериментальна перевірка, написання рекомендацій), заключний (складання звіту, надання логічної форми викладу).

Загальні вимоги до наукового дослідження (теоретична та практична новизна, проблемність, корисність, результативність, ефективність, чіткість та визначеність усіх категорій і понять).

Етапи наукового дослідження

1. Підготовчий етап (ознайомлення із станом дослідження проблеми, теми, предмета, розробка плану виконання роботи).
2. Виконавчий (теоретичне обґрунтування шляхів дослідження, експериментальна перевірка, написання рекомендацій).
3. Заключний (складання звіту, надання логічної форми викладу).

Запитання для самоперевірки

1. В чому полягає сутність програми наукового дослідження?
2. Які є етапи дослідження?
3. Які загальні вимоги до наукового дослідження?

Завдання для самостійної роботи

1. Дати характеристику етапів наукового дослідження.

2. Визначити доцільність експериментальної перевірки висунутих положень дослідження.

Формулювання гіпотези — це визначення того, що дослідник припускає у своєму дослідженні, що може відбуватися у процесі вирішення проблеми. Гіпотеза дослідження

Бажаний результат у повсякденному житті ми називаємо мрією, в науці передбачуваний нами результат називаємо гіпотезою.

Гіпотеза (від грец. hypothesis, означає передбачення, основа) — це науково обгрунтоване передбачення про існування деякого предмета мислення або пояснення причин чи закономірних зв'язків між ними.

Гіпотеза — можлива передбачувана відповідь на запитання, які поставлені дослідником.

Гіпотеза — це результат, який ми бажаємо отримати, але не можемо без проведення експерименту відповісти точно, що цей результат є обгрунтованим. Тому гіпотеза може бути як істинною, так і помилковою.

Припущення — головний елемент будь-якої гіпотези. Припущення є відповіддю на поставлене запитання про сутність, причину, зв'язки спостережуваного явища. Припущення містить те знання, яке отримують унаслідок узагальнення фактів. Припущення — це серцевина гіпотези, навколо якої відбувається вся пізнавальна й практична діяльність.

Види гіпотез

Гіпотеза може пояснити як явище (подію) в цілому, так і будь-який окремий його аспект, властивість, зв'язок. Тому розрізняють гіпотези загальні й часткові.

Загальна гіпотеза — це припущення, яке пояснює причину явища або групи явищ у цілому.

Часткова гіпотеза — припущення, яке пояснює якусь окрему частину чи окрему властивість явища або події. Так, гіпотеза про походження гір — це загальна гіпотеза, а гіпотеза про походження Говерли — часткова гіпотеза. Окрім загальних і часткових гіпотез, існують гіпотези наукові й робочі.

Наукова гіпотеза — це гіпотеза, що пояснює закономірність розвитку явищ природи та суспільства. Такими є, наприклад, гіпотеза про походження життя, гіпотеза про походження сонячної системи, гіпотеза про походження людини, вулканів, нафти тощо.

Робоча гіпотеза — це тимчасове припущення або здогад, яким користуються, будуючи гіпотези. Робоча гіпотеза є припущенням — пробою, тимчасовим варіантом, що допомагає побудувати ту чи іншу гіпотезу. Розроблену робочу гіпотезу, яка не може пояснити явище, що нас цікавить, чи пояснює його неправильно, відкидають, замінюють іншою робочою гіпотезою. Робоча гіпотеза створюється як тимчасовий здогад, тобто таке припущення, що пояснює явище умовно. У ході подальшого дослідження робоча гіпотеза може стати гіпотезою науковою. Тож, можна, наприклад, говорити про новий екологічний вид транспорту для суспільства, але це залишиться гіпотезою доти, доки ми не побачимо на власні очі автомобіль, який рухається, перевозить людей, та переконаємося, що він не шкодить навколишньому середовищу. Зверніть увагу, що гіпотези можуть бути представлені як у позитивному, так і в негативному світлі.

Гіпотезу, представлену в негативному світлі, називають нульовою гіпотезою. Нижче наводимо кілька прикладів позитивних і нульових гіпотез. Саме дослідник вирішує, яке формулювання (негативне або позитивне) найкраще відповідає потребам його плану наукового дослідження. Часто буває так, що перша гіпотеза або робочі гіпотези переглядають відповідно до типу даних, які можуть бути зібрані. Узагалі, нульова версія частіше асоціюється зі збиранням цифрових даних серед широкого кола осіб. Щоби

побудувати «вдалу» наукову гіпотезу, яку можна перевірити емпірично, необхідно пам'ятати, що гіпотеза:

- не повинна містити понять, які емпірично не можуть бути конкретизовані;
- не повинна містити ціннісних суджень;
- не повинна містити занадто багато обмежень і припущень;
- повинна перевірятися;
- може мати кілька частин.